

Stanisław Kowalski

Prace konserwatorskie - województwo zielonogórskie (1963-1973)

Ochrona Zabytków 27/4 (107), 310-332

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*PRACE KONSERWATORSKIE — WOJEWÓDZTWO ZIELONOGÓRSKIE
(1963—1973)**

W 1967 r. prace konserwatorskie na terenie województwa przejął po oddziale szczecińskim nowo powołany Oddział PKZ w Poznaniu. Organizacyjne, kadrowe i techniczne kłopoty nowego oddziału w pierwszych latach działalności zaznaczyły się zmniejszonym przerobem, a tym samym przesunięciem terminów oddania do użytku wielu obiektów. Przejściowe trudności minęły. Oddział krzepł z każdym rokiem i obecnie dysponuje dużym, jak na przedsiębiorstwo tego typu, potencjałem wykonawczym.

Poza ujętymi w sprawozdaniu pracami konserwatorskimi przy wielu obiektach prowadzone były roboty rozpoczęte przed 1962 r. i omówione w sprawozdaniu poprzednim, jak np. przy pałacu w Brodach, ratuszu w Koźuchowie, muzeum w Międzyrzeczu, kolegium pojezuickim i czterech kamienicach przy Rynku w Żaganiu, zamku i ratuszu w Żarach oraz innych mniejszych budowlach.

Duże znaczenie na terenie województwa posiada zagospodarowanie zabytków uszkodzonych w czasie wojny lub opuszczonych po 1945 r. W okresie ostatnich dziesięciu lat sytuacja w tej dziedzinie poprawiła się wyraźnie. Dla kilkudziesięciu zabytków ustalono program użytkowy, zagospodarowano je lub przewidziano do odbudowy.

Są wśród nich tak cenne obiekty, jak zamki w Czernej, Głogowie, Koźuchowie, Siedlisku i Żarach, pałace w Cybince, Brodach, Gliśnie, Jędrzychowicach, Ochli, Osieku, Świdnicy, Żaganiu i Żarach, kościoły w Głogowie (kolegiata), Strzelcach Krajeńskich i Żarach, dawne klasztory w Głogowie i Żaganiu oraz ratusz w Gubinie.

W konserwacji zabytków ruchomych zaznacza się od lat stały wzrost środków oraz liczba obiektów poddawanych zabiegom konserwatorskim. Jest to jednak ciągle zbyt mało w stosunku do potrzeb. W odbudowywanym pałacu w Świdnicy koło Zielonej Góry powstanie w 1974 r. okręgowa pracownia konserwatorska. Jej powołanie przyspieszy realizację najpilniejszych zadań w dziedzinie konserwacji zabytków ruchomych.

Białków, pow. Słubice. Pałac murowany z cegły, klasycystyczny z końca XVIII w. Po 1945 r. częściowo użytkowany, następnie opuszczony. W latach 1966—1967, staraniem Wydziału Oświaty Prezydium PRN w Słubicach, wyremontowany i adaptowany na szkołę podstawową. Zakres przeprowadzonych robót obejmował remont dachu, wymianę części górnych stropów, założenie nowych instalacji i stolarki oraz naprawę i pomalowanie elewacji. Znacznym zmianom uległ pierwotny układ wnętrza. Dokumentację opracowało Wojewódzkie Biuro Projektów w Zielonej Górze, roboty wykonało Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane w Rzepinie.

*Zabytki nieruchome
Budownictwo murowane*

Biecz, pow. Lubsko. Pałac murowany z cegły, barokowy z XVII i XVIII w. Po 1945 r. użytkowany przez PGR, następnie opuszczony. Aby zapobiec dewastacji, Wojewódzki Konserwator Zabytków skierował do pałacu wypróbowanego opiekuna społecznego Adama Wróblewskiego. W latach 1969—1970 urządzono opiekunowi mieszkanie, wyreperowano dach, zamknięto otwory wejściowe i okienne.

Bledzew, pow. Międzyrzecz. Kościół parafialny Św. Katarzyny, murowany z cegły, późnogotycki z XV w., przebudowany w 1882 r. W 1967 r. wewnątrz poddano pieczołowitej renowacji, z troską o wydobycie zatartych w przebudowach elementów architektury gotyckiej. Prace finansowała parafia.

* Por. „Ochrona Zabytków”, XVIII, 1965, ss. 60—71, a także sprawozdanie wcześniejsze: J. Muszyński, *Konserwacja zabytków w woj. zielonogórskim*, „Przegląd Zachodni”, Nr 5, 1958.

Bogdaniec, pow. Gorzów Wlkp. Młyn wodny, szachulcowy, zbudowany w 1826 r., przystosowany do napędu elektrycznego w 1936 r. Użytkujący obiekt od 1945 r. Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Bogdańcu przeprowadziła w 1970 r. siłami własnej brygady budowlanej jego remont kapitalny, nie zmieniając bryły ani układu budynku.

Bojadła, pow. Sulechów. Pałac murowany z cegły, barokowy, zbudowany staraniem rodziny Kotwiczów w latach 1731—1735 r. Po 1945 r. użytkowany częściowo dla różnych celów, następnie przejęty przez hutę „Silesia” na dom kolonijny. Huta przeprowadziła w latach 1963—1964 remont pałacu w zakresie częściowej wymiany instalacji elektrycznej, wyreperowania dachu, odnowienia wnętrza i elewacji. Roboty wykonała własna brygada budowlana huty.

Bożnów, pow. Zagań. Kościół parafialny Zwiastowania NPMarii, murowany z kamienia, zbudowany w końcu XIII w., wieżę dobudowano w XV w. W latach 1972—1973 przeprowadzono remont wnętrza i elewacji kościoła. Przed pracami uzupełniającymi tynki wewnętrzne przeprowadzono badania odkrywkowe, które wykazały brak polichromii (A. Miarkowski). Silnie uszkodzona, wykonana w okresie renesansu techniką sgraffitową scena ukrzyżowania, została zrekonstruowana przez artystów konserwatorów A. Miarkowskiego i K. Powidzkiego.

Broniszów, pow. Nowa Sól. Kościół parafialny Św. Anny, murowany z kamienia i cegły, zbudowany ok. 1600 r. i przebudowany w 1695 r. Wyposażony z fundacji Katarzyny Skrońskiej w 1760 r. W 1970 r. przeprowadzono kapitalny remont grożącego zawaleniem hełmu wieży. Wymieniono zniszczone elementy drewnianych konstrukcji i założono nowe pokrycie blaszane. Prace przeprowadzono systemem gospodarczym.

Broniszów, pow. Nowa Sól. Pałac murowany z cegły, renesansowy z przełomu XVI—XVII w., elewacje przekształcone w okresie baroku (1698 r.). Po wojnie użytkowany przez Gminną Spółdzielnię „Samopomoc Chłopska” w Koźuchowie, a w 1965 r. opuszczony. W roku następnym obiekt zabezpieczono z kredytów konserwatorskich, remontując dach i zakrywając otwory zewnętrzne. W urzędowym równocześnie mieszkaniu zamieszkał społeczny opiekun, który objął piczę nad za-
bytkiem.

Brzeg Głogowski, pow. Głogów. Kościół parafialny Bożego Ciała, z pierwszej połowy XIII w. wieża z XV w. Część prezbiterialną przebudowano i dobudowano transept w pierwszej połowie XVII w. Badania przeprowadzone w 1967 r. odsłoniły relikty pierwotnej absydy romańskiej. W 1963 r. parafia przeprowadziła roboty renowacyjne we wnętrzu i przy elewacjach.

Bytom Odrzański, pow. Nowa Sól. Kościół poewangelicki murowany z cegły, zbudowany w latach 1741—1746 przy wykorzystaniu murów późnorenansowego gimnazjum. Po 1945 r. opuszczony, a w 1965 r. przejęty przez Zakłady Przemysłu Terenowego w Bytomiu Odrzańskim, wyremontowany i użytkowany jako magazyn.

Bytom Odrzański, pow. Nowa Sól. Kamienice klasycystyczne przy Rynku nr 2—6, murowane z cegły, zbudowane w XVIII i początkach XIX w. przy wykorzystaniu murów założeń wcześniejszych w XVII w. Z powodu braku remontów bieżących silnie zaniedbane. W latach 1968—1972 poddane kapitalnym remontom i modernizacji urządzeń wewnętrznych, przy zachowaniu zabytkowych układów i elementów architektonicznych. Dokumentację wykonało Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego w Zielonej Górze (inż. J. Soska i inż. J. Krych), roboty zaś Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane Gospodarki Komunalnej w Nowej Soli.

Bytom Odrzański, pow. Nowa Sól. Kamienica przy Rynku nr 7, murowana z cegły, zbudowana w początkach XIX w. na dwóch parcelach średniowiecznych. W latach 1971—1972 przeprowadzono remont kapitalny domu połączony z modernizacją, przy pełnym uszanowaniu wartości zabytkowych (sklepienia, otwory okienne, wystrój elewacji itp.). Prace wykonało Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej na podstawie dokumentacji wykonanej przez Biuro Projektów Gospodarki Komunalnej w Zielonej Górze (inż. J. Soska).

Bytom Odrzański, pow. Nowa Sól. Kamienica klasycystyczna przy Rynku nr 10, murowana z cegły, zbudowana w pierwszej połowie XIX w. na dwóch

parcelach średnicwiecznych. W parterze budynku mieściła się restauracja. Od 1973 r. kamienica znajduje się w remoncie. Adaptowana jest na miejski dom kultury. Prace według projektu sporządzonego we własnej pracowni (inż. W. Kasprzycki) prowadzi PKZ-Oddział w Poznaniu.

Bytom Odrzański, pow. Nowa Sól. Kamienice barokowe przy Rynku nr 11—12, murowane z kamienia i cegły, zbudowane w XVIII w. na średnicwiecznych parcelach, przekształcone we wnętrzach w XIX i XX w. W 1967 r. kamienice zostały zniszczone przez pożar, a w latach 1972—1973 odbudowane przez poznański Oddział PKZ według dokumentacji opracowanej w Biurze Projektów Gospodarki Komunalnej w Zielonej Górze (inż. J. Soski). Wobec całkowitego braku zabytkowych elementów w układzie i architekturze wnętrz, wysiłek konserwatorski skierowany został na zachowanie elewacji. Dla zapewnienia właściwego oświetlenia mieszkań budynki skrócono do dwóch traktów.

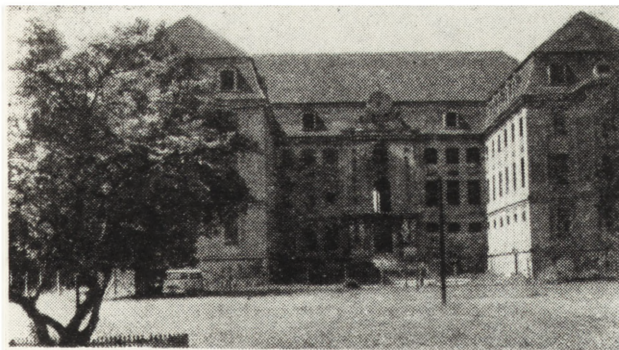
Cybinka, pow. Słubice. Pałac murowany z cegły, późnoklasycystyczny z początku XIX w., przebudowany ok. 1900 r. Po 1945 r. użytkowany okresowo przez Zakłady Zielarskie znajdował się w stanie dużego zaniedbania. W 1972 r. został zabezpieczony na zlecenie Wydziału Oświaty PPRN w Słubicach przez Zakład Gospodarki Mieszkaniowej w Cybince. Wyremontowano dach i zabezpieczono otwory zewnętrzne. W 1973 r. opracowana została przez PKZ Oddział w Poznaniu dokumentacja techniczna adaptacji obiektu dla celów szkolnych.

Czerna, pow. Głogów. Zamek murowany z cegły, renesansowy, zbudowany w latach 1558—1559 według projektu Jana Lindnera, remontowany w latach 1725—1833 oraz w XIX i XX w. Do 1969 r. użytkowany okresowo na kolonie letnie, następnie opuszczony. W latach 1972—1973 poddany remontowi i adaptowany dla celów muzealnych. Przeprowadzone przez Rzemieślniczą Spółdzielnię w Głogowie prace budowlane związane były z remontem więźby i pokrycia dachowego, odnowieniem elewacji oraz zainstalowaniem centralnego ogrzewania. W trakcie robót we wnętrzu odsłonięto spod pobiałych fragmenty renesansowej polichromii (medalion z popieraniem męzczyzny, ornament roślinny, inskrypcja).

Dłużek, pow. Lubsko. Pałac murowany z cegły, zbudowany w XVII w. przebudowany w drugiej połowie XIX w. Po 1945 r. użytkowany przez PGR, który w latach 1962—1964 przeprowadził remont kapitalny obiektu. Remont polegał na reperacji dachu, założeniu instalacji i odnowieniu elewacji. Dokumentację wykonało Biuro Projektów Budownictwa Wiejskiego w Zielonej Górze, roboty — własna brygada remontowa.

Głogów. Zamek Piastowski, murowany z cegły, gotycki z XIII—XIV w. przebudowany w okresie baroku, zniszczony silnie w okresie ostatniej wojny. W 1966 r. zakończono prace budowlane związane z trwałym zabezpieczeniem obiektu. W trzy lata później określony został program użytkowy dla zamku, a w 1971 r. powstała w PKZ — Poznań (inż. W. Kasprzycki) dokumentacja techniczna adaptacji obiektu na klub hutnika i muzeum metali kolorowych. Pierwszy etap odbudowy, prowadzonej przez Oddział PKZ w Poznaniu, finansuje od 1972 r. Huta Miedzi w Głogowie. Klub hutnika oddany zostanie do użytku w 1975 r. muzeum zaś w 1978 r.

Głogów. Kolegiata NPMarii, murowana z cegły, gotycka z relikatami romańskimi, zbudowana na miejscu kościoła starszego w pierwszej połowie XIII w., przebudowana w XIV—XV, w XVI i XVIII w. W czasie działań wojennych w 1945 r. kolegiata podzieliła los silnie zniszczonego miasta. W latach 1964—1965 została zabezpieczona w sposób trwały przez uzupełnienie ubytków murów obwodowych, wzmocnienie konstrukcyjne łuku tęczowego i północnej arkady międzynawowej oraz położenie daszków nad sklepionymi kaplicami, przylegającymi do naw bocznych. Korpus i prezbiterium pozostały odkryte. Prace konserwatorskie przeprowadził Oddział Szczeciński PKZ na podstawie dokumentacji własnego biura, wykonane przez inż. H. Łopacińskiego. W 1973 r. obiekt przekazano parafii rzymskokatolickiej, która podejmie odbudowę. Zniszczenia wojenne odsłoniły w kolegiacie zamurowany od XVIII stulecia we wnęce kamienny posąg księżny Salomei Głogowskiej z XIII w. Odkryty w 1954 r. przez prof. G. Chmarzyńskiego znajduje się w Muzeum Narodowym w Poznaniu. W 1952 r. przeprowadzone zostały w kolegiacie przez T. Zagrodzkiego pierwsze badania archeologiczno-architektoniczne, które określiły

1. Brody, pow. Lubusko, pałac po trwałym zabezpieczeniu

2. Głogów, zamek po trwałym zabezpieczeniu (fot. Cz. Łuniewicz)

zarys i konstrukcję późnoromańskiej bazyliki¹. Dalsze badania, prowadzone w latach 1963—1966 przez prof. T. Kozaczewskiego, ujawniły w obrębie korpusu fundamenty dwóch nawarstwiających się jednonawowych kościołów romańskich z X—XI i XII w. Są to relikty kamiennej świątyni grodowej, wspomnianej pośrednio przez Galla Anonima w relacji o obronie Głogowa w 1109 r.² Istnienie śladów dwóch różnych założeń wskazuje na zniszczenie kościoła w czasie wspomnianego oblężenia oraz jego odbudowę na zmienionym nieco rzucie.

Głogów. Ruina kościoła parafialnego Św. Mikołaja, kościół murowany z cegły, zbudowany w pierwszej połowie XIII w., gruntownie przebudowany na przełomie XIII—XIV w., kaplicę dobudowano w XIV—XV w. Po pożarze w 1758 r. odbudowany i wyposażony w wystrój barokowy. W 1945 r. silnie zniszczony i wypalony. W latach 1969—1972 Oddział PKZ w Poznaniu przeprowadził prace zabezpieczające przy obiekcie. Monumentalną wieżę zakonserwowano w formie ukształtowanej przez artyleryjskie pociski jako pełną ekspresji, poszarpaną bryłę, symbolizującą zniszczenie miasta i wyrażającą protest przeciw wojnie. Obecnie trwają roboty nad zabezpieczeniem murów korpusu i prezbiterium. Część obiektu zostanie adaptowana na salon wystawowy BWA oraz siedzibę oddziału PTTK. Projekt zabezpieczenia wykonała Politechnika Krakowska. Przeprowadzone w latach 1963—1964 badania archeologiczne wykazały, że pierwotna budowla była późnoromańską trzynawową bazyliką ceglana wzniesioną ok. 1230 r. Badania pozwoliły ponadto na rozwarstwienie poszczególnych faz założenia gotyckiego³.

Głogów. Dawne kolegium jezuickie, murowane z cegły, barokowe, zbudowane wraz z kościołem Bożego Ciała w latach 1695—1710 według projektu J. Simonetti; wystrój elewacji z 1730 r. W 1945 r. zespół został silnie zniszczony. W latach 1969—1970 Oddział PKZ w Poznaniu przeprowadził roboty budowlane, zabezpieczając zarysowane mury wschodniej i południowej części kolegium. W 1970 r., na zlecenie parafii, przeprowadzono renowację elewacji wcześniej odbudowanego kościoła. Prace wykonane przez firmę K. Rutyński w Poznaniu ograniczyły się wyłącznie do uzupełnienia tynków przy zachowaniu dawnego wystroju sztukatorskiego, lecz bez rekonstrukcji jego ubytków.

Głogów. Relikty kościoła Św. Piotra; był to, nie licząc grodowego, najstarszy kościół parafialny Głogowa, związany z miastem na prawie polskim. Wzniesiony jako trójnawowa ceglana bazylika w końcu XII w., przekazany w połowie następnego stulecia dominikanom i przekształcony w klasztor; w XVIII w. przerobiony na koszary, zburzony na początku XIX w. W trakcie prowadzonych przez T. Kozaczewskiego na obszarze średniowiecznego Głogowa badań nad genezą i rozwojem przestrzennym miasta odkryto fragmenty bazyliki i rozbudowanego założenia do-

¹ Por. T. Zagrodzki, *Wyniki badań kolegiaty w Głogowie*, „Ochrona Zabytków”, 1955, nr 2.

² T. Kozaczewski, *Sprawozdanie z badań architektoniczno-archeologicznych prowadzonych w Głogowie w 1966 r.*, [w:] *Ze studiów nad średniowiecznym Głogowem i Krosnem*. Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego, VII, Zielona Góra 1970, ss. 21—31.

³ S. Kowalski, *Romańska bazylika Św. Mikołaja w Głogowie*, [w:] *Ze studiów...*, o.c., ss. 49—62.

minikańskiego⁴. W 1969 r. zabezpieczono odsłonięte relikty, eksponując ich zarys wśród zieleni. Prace konserwatorskie wykonał Oddział PKZ w Poznaniu.

G ł o g ó w. Ratusz murowany z cegły, zbudowany w XIV w., po pożarach odbudowany i powiększony w XV w., przebudowany w okresie renesansu (1565 i 1574 r.) i ponownie w latach 1832—1835. Po zniszczeniach 1945 r. zachowały się mury konstrukcyjne oraz trzy sale w przyziemiu, nakryte późnogotyckimi sklepieniami kryształowymi i sieciowymi wspartymi na słupach.

Część obiektu ze sklepieniami zabezpieczono w 1969 r. nakrywając płaskim dachem papowym. Prace wykonał Oddział PKZ w Poznaniu.

G ł o g ó w. Mury miejskie, murowane z cegły, zbudowane w drugiej połowie XIII w., zachowane fragmentarycznie w odcinkach od południowo-zachodniej strony staromiejskiego ośrodka. W 1969 r. poddano konserwacji kilkudziesięciometrowy odcinek usytuowany w sąsiedztwie reliktyw kościoła Św. Piotra. Wykonane prace polegały na usunięciu dziewiętnastowiecznych dobudówek, uzupełnieniu lica oraz oczyszczeniu i zabezpieczeniu korony.

G u b i n, pow. Krosno Odrzańskie. Ruina kościoła farnego Św. Trójcy. W obecnej postaci kościół jest budowlą późnogotycką (XV—XVI w.) z zachowanymi fragmentami murów romańskich (pierwsza połowa XIII w.) i wczesnogotyckich (XIV w.). Po zniszczeniu w czasie działań wojennych 1945 r. zachowały się mury wraz z częścią sklepień. Badania archeologiczno-architektoniczne, przeprowadzone w 1971 r. przez zespół z Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej pod kierunkiem dra hab. J. Rozpędowskiego, ujawniły relikty romańskiej bazyliki ceglanej i wyodrębniły trzy dalsze etapy przebudowy i rozbudowy kościoła. W 1972 r. Oddział PKZ w Poznaniu przystąpił do rekonstrukcji zawałonej części zakrystii. W 1973 r. Rzemieślnicza Spółdzielnia we Wschowie naprawiła zniszczone daszki nad obiegającym kościół wieńcem kaplic.

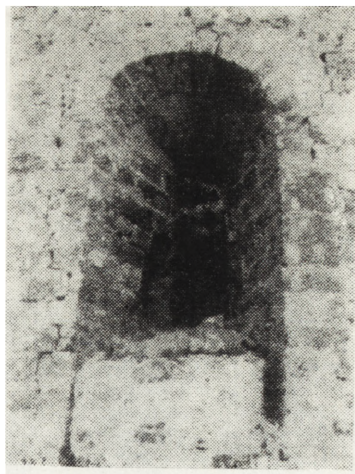
G u b i n, pow. Krosno Odrzańskie. Ratusz, murowany z cegły, gotycko-renesansowy, zbudowany w XIV w., powiększony w 1502 r. o część wschodnią z wieżą, przekształcony i rozbudowany (nowe skrzydło) w latach 1671—1672, zrujnowany w 1945 r. Z myślą o przyszłej odbudowie obiektu w 1969 r. zabezpieczono zachowane sklepienia gotyckie. Od 1973 r. ratusz znajduje się w odbudowie z przeznaczeniem na dom kultury i bibliotekę. Projekt opracowany przez inż. A. Kąsinowskiego (PKZ-Szczecin) zakłada wydobycie wszystkich elementów architektury gotyckiej oraz rekonstrukcję zniszczonych szczytów renesansowych. Roboty wykonuje Oddział PKZ w Poznaniu.

G ł i s n o, pow. Sulęcín. Pałac murowany z cegły, klasycystyczny, wzniesiony w 1793 r. rozbudowany w 1830 r. i przekształcony we wnętrzu w 1910 r. Po 1945 r. użytkowany przez PGR, następnie zaś sezonowo (kolonie letnie) przez Kaliskie Zakłady Pluszu „Runotex”. W 1966 r., obiekt znajdujący się w stanie dużego zaniedbania został przez „Runotex” opuszczony. Po wydaniu jednak przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nakazu przeprowadzenia remontu dyrekcja fabryki najpierw pałac zabezpieczyła, a następnie, po wykonaniu dokumentacji, sfinansowała jego remont i adaptację na ośrodek wypoczynkowo-szkoleniowy. Dokumentację wykonaną przez Wojewódzkie Biuro Projektów w Zielonej Górze (inż. Wesołowski) uzupełniła pracownia projektowa PKZ, Oddział w Poznaniu. To samo przedsiębiorstwo wykonało w latach 1969—1973 roboty budowlano-konserwatorskie. Wyremontowano wieżbę dachową wymieniając zniszczone segmenty, założono nowe stropy, instalacje elektryczne, wodno-kanalizacyjne i centralnego ogrzewania, wymieniono część stolarki, odnowiono elewacje. Zdobiące elewację frontową kamienne posągi poddano konserwacji wraz z rekonstrukcją ubytków. Prace wykonali artyści rzeźbiarze: T. Dobosz i J. Więclawski.

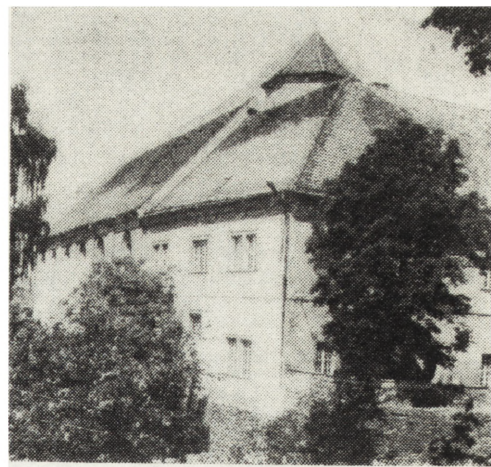
G o ś c i k o w o, pow. Świebodziń. Zespół poklasztorny cysterski, murowany z cegły, gotycko-barokowy, ufundowany w 1230 r., wielokrotnie odbudowywany po pożarach. Po zniszczeniu przez ogień w 1722 r. odbudowany w stylu barokowym. W latach 1965—1970 przeprowadzone zostały prace budowlane związane z konstrukcyjnym wzmocnieniem fundamentów odstających od korpusu wież, renowacją wnętrza

⁴ T. Kozaczewski, o.c., ss. 12—14.

3. Iłowa, pow. Szprotawa, kościół Św. Andrzeja, ościeże okna romańskiego odsłonięte w trakcie prac remontowych (fot. S. Kowalski)

4. Koźuchów, pow. Nowa Sól, zamek po zagospodarowaniu (fot. Cz. Łuniewicz)

kościół oraz założeniem instalacji centralnego ogrzewania i odnowieniem elewacji zespołu. Fundamenty wież i północnej ściany korpusu umocniono przez obłożenie betonową ławą. Roboty te wykonała firma J. Hermanowicz w Gorzowie Wlkp. W trakcie renowacji wnętrza kościoła odsłonięto spod tynków gury i zworniki sklepienne z rzeźbioną dekoracją o motywach roślinnych i zoomorficznych z XIII w. Ołtarze, organy, stalle i inny sprzęt kościelny oczyszczono z nałożonych w XIX—XX w. szarych farb, przywracając im pierwotne barwy jasne i złocenia. Prace restauracyjne wykonał Zakład Malarstwa Kościelnego i Pozłotnictwa A. Juszcak w Poznaniu oraz artysta konserwator K. Powidzki.

Gorzupia Dolna, pow. Żagań. Kościół filialny Św. Jerzego, murowany z kamienia i cegły, zbudowany w XIV w., przekształcony w XVI w. W 1973 r. przeprowadzono roboty związane z uzupełnieniem tynków i pomalowaniem elewacji.

Grabice, pow. Lubsko. Dwór murowany z cegły, klasycystyczny, z końca XIX w. W latach 1972—1973 przeprowadzono finansowany przez PGR remont zabudku w zakresie reperacji dachu, odnowienia wnętrza i elewacji. Roboty wykonała brygada budowlana Przedsiębiorstwa Wielozakładowego PGR w Lubsku.

Iłowa, pow. Szprotawa. Kościół filialny Św. Andrzeja, murowany z cegły, późnoromański, zbudowany w pierwszej połowie XIII w., powiększony od zachodu w XVI w. Przeprowadzony w 1965 r. remont elewacji pozwolił na odsłonięcie zamurowanych okien romańskich w absydzie. Zbicie tynków ujawniło też, że obiekt wzniesiony jest z cegły, a nie — jak dotychczas sądzono — z kamienia polnego (z materiału tego zbudowana jest tylko nowsza część nawy). Nowe elewacje wykonane zostały w jasnym, piaskowym kolorze, pozostawiono fragmenty ścian nie otynkowane. Przeprowadzona renowacja podniosła zabytkowe i architektoniczne wartości kościoła. Zostało to jednak zniweczone przez nowego administratora wikariatu, księdza Cz. Marusaka, który, nie licząc się z opinią służby konserwatorskiej, samowolnie przeprowadził wiele szpecących zabytek robót. Między innymi pokrył elewacje ciemnoszarą terraboną, w bezpośrednim sąsiedztwie zabudku wznosił lastrykowy ołtarz i nałożył betonową czapę na kamienne mury otaczające kościół.

Iłowa, pow. Żagań. Pałac murowany z cegły, zbudowany w 1626 r., powiększony w XVIII w. i przekształcony w latach 1860—1905 r. Użytkowany przez Technikum Rachunkowości Rolnej. W latach 1968—1971 przeprowadzono w pałacu roboty remontowo-modernizacyjne (instalacje centralnego ogrzewania, malowanie) nie zmieniając układu wnętrza. Renowacji poddano także neorokokowe sztukaterie (C. Giovanette w 1905 r.), zdejmując z nich warstwy pobiałej i uzupełniając ubytki.

Koźuchów, pow. Nowa Sól. Zamek murowany z kamienia i cegły, gotycki z XIV w., przebudowany i powiększony w XVI i XVII w. Od 1945 r. do 1963 r. nie użytkowany, przetrwał w dobrym stanie dzięki Edmundowi Szajerowi, społecznemu opiekunowi, który mieszkając w zamku nie dopuścił do jego dewastacji. Przez wiele lat pełnił społecznie funkcję dozorcę i konserwatora, naprawiającego wszelkie uszkodzenia, szczególnie dotyczące dachu. W latach 1973—1974 dzięki staraniom ówczesnego Przewodniczącego Prezydium MRN Czesława Chabury zamek odrestau-

rowano systemem gospodarczym, a w jego pomieszczeniach znalazła się biblioteka miejska i ognisko krzewienia kultury fizycznej. Od 1973 r. znajduje się w trakcie adaptacji na dom kultury.

Koźuchów, pow. Nowa Sól. Mury obronne kamienne, zbudowane w końcu XIII w. Zachowane na całym niemal obwodzie z basztą dawnej Bramy Krośnieńskiej. W latach 1970–1972 mury poddano konserwacji polegającej na uzupełnieniu ubytków w licu, usunięciu późniejszych dobudówek i zabezpieczeniu korony. Równocześnie uporządkowano odcinki dobrze zachowanej fosy. Prace finansowane z kredytów konserwatorskich i Prezydium MRN wykonała Rzemieśnicza Spółdzielnia w Żarach.

Koźuchów, pow. Nowa Sól. Kamienica przy ul. Klasztornej nr 12, murowana, zbudowana w XVIII w. Stan kamienicy wymagał remontu. Przeprowadzono go w 1965 r. wymieniając część zniszczonej więźby dachowej i stropy nad górną kondygnacją, zakładając nowe instalacje i odnawiając elewacje. Prace remontowe wykonało Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane na podstawie dokumentacji opracowanej przez Wojewódzkie Biuro Projektów w Zielonej Górze.

Koźuchów, pow. Nowa Sól. Kamienica przy ul. Kościelnej nr 6, murowana, zbudowana w XVI w., przebudowana w XVIII w. W 1964 r. przeprowadzono remont kapitalny kamienicy, finansowany przez Prezydium MRN. Prace polegały na przemurowaniu części zarysowanych murów, reperacji więźby dachowej, przełożeniu pokrycia, wymianie niektórych stropów oraz instalacji. Na podstawie dokumentacji opracowanej przez Wojewódzkie Biuro Projektów remont przeprowadziło Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane.

Krosno Odrzańskie. Zamek Piastowski, murowany z kamienia i cegły gotycko-renesansowy, zbudowany w XIII w. i rozbudowany wielokrotnie w XIV, XV, XVI, i XVII w., wypalony w 1945 r. Po zabezpieczeniu w okresie wcześniejszym część bramna zamku została odbudowana w latach 1966–1967 i przekazana do użytku na cele muzealne. Roboty prowadziły oddziały PKZ w Szczecinie i w Poznaniu. W 1971 r. pod kierunkiem dr hab. J. Rozpędowskiego przeprowadzone zostały badania architektoniczne na zamku. Ich wynikiem jest dokładne rozwarstwienie architektury obiektu i wyodrębnienie siedmiu głównych faz budowlanych w okresie od XIII do XVII w.

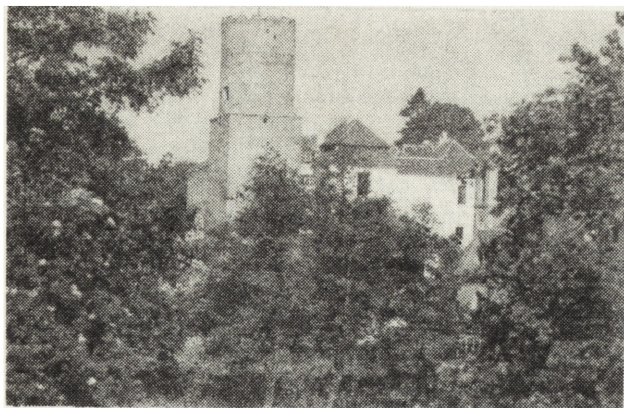
Krosno Odrzańskie. Kościół parafialny NPMarii, murowany z cegły, zbudowany w XIII w, przebudowany w XIV–XV w. oraz ponownie w okresie baroku (1708–1729). W 1958 r. przeprowadzone zostały na koszt parafii roboty elewacyjne. W elewacjach wyeksponowano zarysy zamurowanych gotyckich otworów okiennych. Prace wykonał K. Rutyński.

Lisów, pow. Słubice. Kościół filialny, murowany z kamienia i cegły, gotycki, zbudowany w XV w. W okresie 1945–1962 nie użytkowany, znajdował się w stanie znacznego zdewastowania: ubytki pokrycia dachowego, zniszczona stolarka i instalacje. W 1963 r. parafia odbudowała kościół systemem gospodarczym.

Luboszyce, pow. Lubsko. Pałac murowany z cegły, neogotycki, zbudowany około połowy XIX w. Pałac użytkowany przez PGR poddano w latach 1972–1973 kapitalnemu remontowi, przystosowując go na administracyjne i socjalne potrzeby gospodarstwa. Remontem objęto dach, instalacje i elewacje.

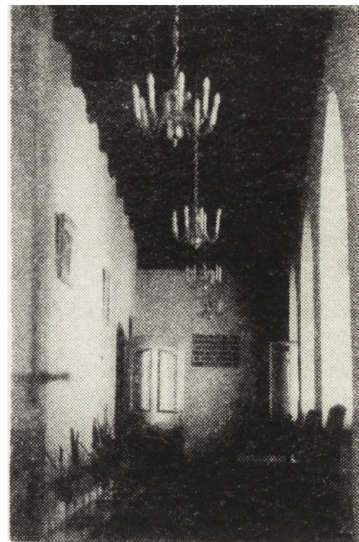
Lubniewice, pow. Sulęcín. Kościół parafialny MB Różańcowej, murowany z cegły, gotycki, zbudowany w XV w., wieża wzniesiona w 1882 r. W latach 1964–1965 parafia wzniosła kruchtę, będącą równocześnie łącznikiem między wolno stojącą wieżą a główną nawą kościoła (projekt inż. H. Działkowskiego). W latach 1970–1971 w nawie głównej i prezbiterium na wykonanych współcześnie z budową kościoła pachach, założono sklepienia analogiczne do średniowiecznych sklepień krzyżowych istniejących w nawach bocznych. Prace budowlane wykonał J. Hermanowicz na podstawie własnego projektu.

Łągów, pow. Świebodzin. Zamek murowany z cegły, gotycko-barokowy, zbudowany przez joanitów w drugiej połowie XIV w., powiększony o skrzydło północne w XVI, południowe w XVII w. i wschodnie w 1712 r., przekształcony we wnętrzach w XIX w. Po 1945 r. zamek użytkowany był przez Stowarzyszenie Historyków

5. Łagów, pow. Świebodzin, widok na odremontowany zamek od strony wschodniej (fot. Cz. Łuniewicz)

6. Łagów, pow. Świebodzin, fragment wnętrza po konserwacji (fot. Cz. Łuniewicz)

Sztuki. Stan techniczny obiektu był bardzo zły. Zniszczone węzły konstrukcyjne dachu spowodowały jego silne ugięcie, rozpieranie gzymsu wieńczącego i zwichrzenie pokrycia. Przebudowane w XIX w. wnętrza prezentowały się niezbyt udanie i pozbawione były urządzeń sanitarnych. Ogrzewanie było piecowe, a instalacja elektryczna położona na tynkach. Nie dysponując odpowiednimi środkami na niezbędny remont, Stowarzyszenie Historyków Sztuki przekazało zamek Towarzystwu Muzycznemu im. H. Wieniawskiego w Poznaniu. W 1962 r. Towarzystwo rozpoczęło jego remont z przeznaczeniem na dom pracy twórczej. W 1968 r. w trakcie trwającego remontu obiekt przejął i dalsze prace finansował Powiatowy Ośrodek Sportu i Turystyki w Świebodzinie. Zmienił się także program użytkowy (hotel), a co za tym idzie również standard wyposażenia. Zaszła konieczność wprowadzenia znacznych zmian w projekcie, co spowodowało zahamowanie prac. W rezultacie remont zamku trwał długo, aż do 1972 r., przeprowadzono go jednak starannie, z pietysmem i troską o każdy zabytkowy szczegół⁵. W trakcie robót wydobyto i zakonserwowano wszystkie elementy dawnej struktury i architektonicznego detalu posiadające wartości zabytkowe. Oczyszczono z tynków gotycką wieżę, odslaniając jej ceglana fakturę, otwarto zamurowane krużganki w dziedzińcu, przywrócono gotycki wygląd dawnej kaplicy rekonstruując brakującą połowę sklepienia, odkryto i zakonserwowano kominki, wyreperowano drewnianą klatkę schodową oraz część stolarki okiennej i drzwiowej. Modernizacja wewnątrz przez wprowadzenie instalacji sanitarnych i centralnego ogrzewania podniosła walory użytkowe zamku, nie umniejszając jego wartości zabytkowych. Wprowadzenie turystów na wieżę zamkową ze względu na przepisy przeciwpożarowe wymagało budowy nowej klatki schodowej. Wtopiono ją we wnękę między wieżą a skrzydłem bramnym we wschodniej elewacji. Współczesna a równocześnie spokojna i skromna forma klatki, nie konkurująca z architekturą zabytkową, jest rozwiązaniem najwłaściwszym. Konserwacji poddano otaczające zamek mury obronne, mocno nadwątlone przez czas i warunki atmosferyczne. Uzupełniono wyrwy, przemurowano zwietrzałe warstwy korony, usunięto z najbliższego otoczenia krzewy.

⁵ Podniesiony swego czasu na łamach „Życia Warszawy” (z dnia 31.VIII.1971 r., 28.XII.1972 r., 25—26.II.1973 r.) alarm na temat rzekomego zniszczenia wartości zabytkowych zamku w czasie jego remontu pozbawiony jest jakichkolwiek podstaw. Dotyczy to również rzekomo rozkradzionego, a w rzeczywistości nie istniejącego od 1945 r. wyposażenia zamku oraz murów zamkowych i miejskich. Źródłem świadczącym o braku wyposażenia w zamku jest publikacja G. Chmarzyńskiego i M. Szczanieckiego pt. *Zamek w Łagowie* (nadbitka z „Pamiętką Związku Historyków Sztuki i Kultury”, t. I, 1949), ss. 84 i 87. Zgodnie z rzeczywistością są tylko informacje dziennikarskie dotyczące zeszpecenia Bramy Polskiej, która po uszkodzeniu przez pojazdy mechaniczne poddana została reperacji. W trakcie robót zafugowano cementem gotyckie spoiny. Stało się to — bez wiedzy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków — na polecenie władz powiatowych. Istotne zagrożenie dla zabytków i przyrody Łagowa, nie dostrzegane przez dziennikarzy, stanowi narastający ruch turystyczny, szczególnie samochodowy. Zagraża on bramom miejskim, a tym samym zachowaniu jedyne go rodzaju miniaturowego układu urbanistycznego. Równie wielką groźbę dla środowiska stanowi brak kanalizacji, powodujący zanieczyszczenie jezior.

Łą g ó w, pow. Ś w i e b o d z i n. Kościół parafialny Ś w. Jana Chrzciciela, murowany z kamienia i cegły, zbudowany w 1726 r., przebudowany i powiększony w 1876 r. W latach 1970—1971 poddany został kapitalnemu remontowi, w czasie którego wymieniono strop, znaczną część więźby dachowej i założono nowe tynki. Roboty prowadzono systemem gospodarczym.

M i ę d z y r z e c z. Zespół zamkowy, złożony z zamku (XIV—XVI w.), dawnego starostwa mieszczącego muzeum (VII—XVIII w.) oraz sąsiadującego z nimi parku (XVIII—XIX w.). W 1964 r. zakończono prowadzone od 1957 r. prace konserwatorskie przy zamku i starostwie. Zamek zabezpieczony został w postaci utrwalonej ruiny, jedynie wnętrza obszernych bastei i zrekonstruowany domek gotycki przygotowano dla potrzeb ekspozycyjnych. W 1971 r. podjęto — nie zakończone jeszcze do dziś — prace nad urządzeniem otoczenia zamku według projektu prof. G. Ciołka. W trakcie dotychczas wykonanych prac oczyszczono zasypaną znacznie fosę, przerzucono przez nią drewniany most, uporządkowano system wodny w parku przez budowę kanałów, śluz i przepustów. W dalszym etapie na obrzeżu parku znajdzie się niewielki skansen rybacki. Prace wykonuje Rejonowe Przedsiębiorstwo Melioracyjne w M i ę d z y r z e c z u.

N o w e M i a s t e c z k o, pow. N o w a S ó l. Ratusz, murowany z cegły, zbudowany w latach 1664—1665, przebudowany w XIX w. W latach 1972—1973 przeprowadzono prace budowlano-konserwatorskie przy zarysowanej wieży. Przemurowano spękane fragmenty ścian, wymieniono zniszczone elementy konstrukcji helmu. Zmieniono pokrycie z gontowego na blaszane.

N o w e M i a s t e c z k o, pow. N o w a S ó l. Kamienice zabudowy przyrynkowej, murowane, założone w większości na parcelach średniowiecznych, klasycystyczne, z początku XIX w., lub o formach ukształtowanych przebudowaniami dokonanymi w końcu XIX w. W 1969 r. przeprowadzono renowację elewacji całej zabudowy, kładąc trwale, szlachetne tynki.

N o w o g r ó d B o b r z a ń s k i, pow. Z i e l o n a G ó r a. Kościół parafialny Wniebo-
wzięcia NPMarii, murowany z kamienia i cegły, zbudowany w latach 1217—1227 przez augustianów jako klasztor, przebudowany w końcu XV w. oraz w latach 1609, 1695 i 1863. W 1971 r. parafia przeprowadziła kapitalny remont kościoła. Naprawiono dach, odnowiono wnętrza i założono nowe tynki na elewacjach. Prace przeprowadzono systemem gospodarczym.

O c h ł a, pow. Z i e l o n a G ó r a. Pałac murowany z kamienia i cegły, barokowy, zbudowany w latach 1684—1687. Po 1945 r. użytkowany częściowo na cele mieszkalne (zamieszkałe przez dwie rodziny) uległ znacznemu zniszczeniu. W 1972 r. ustalono, że obiekt zostanie wyremontowany z przeznaczeniem na pracownię plastyczne. Dla powstrzymania procesu dewastacji zabezpieczono pałac, naprawiając więźbę i pokrycie dachu oraz zakrywając otwory okienne. Prace wykonał dekarz St. Kal-kowski.

O c h ł a, pow. Z i e l o n a G ó r a. Dawny zajazd, murowany z cegły, zbudowany w pierwszej połowie XIX w. Usytuowany na terenie przyszłego skansenu budownictwa ludowego, przewidziany do adaptacji na pomieszczenia administracyjne i wystawowe parku etnograficznego. W 1971 r. wyremontowano dach i zabezpieczono otwory zewnętrzne.

O g a r d y, pow. S t r z e l c e K r a j e ń s k i e. Kościół filialny Ś w. Stanisława Kostki, murowany z kostki granitowej, późnoromański, zbudowany ok. połowy XIII w., wieża nadbudowana w XIX—XX w. W 1960 r. kościół zniszczony został przez pożar — runął dach, zniszczeniu uległa stolarka i instalacja elektryczna. Odbudowa obiektu, finansowana przez parafię, nastąpiła w latach 1965—1966. W jej wyniku przywrócono kościołowi pierwotną bryłę.

O t y ń, pow. N o w a S ó l. Ratusz murowany z cegły, późnoklasycystyczny, zbudowany w 1844 r. Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej, którego ratusz jest siedzibą, przeprowadziło w 1972 r. remont kapitalny obiektu. Wymieniono instalacje, naprawiono więźbę dachową i wymalowano wnętrza.

O t y ń, pow. N o w a S ó l. Spichlerz, murowany z cegły, barokowy, zbudowany w XVIII w. W 1963 r. przejęty przez Centralę Nasienną i wyremontowany z przezna-

czeniu na magazyn zbożowy. W czasie remontu wyreperowano dach i stropy, założono nową stolarkę okienną i odnowiono elewacje.

Osno Lubuskie, pow. Sulęcín. Kościół parafialny Św. Jakuba, murowany z kostki granitowej i cegły, zbudowany w kształcie bazyliki w drugiej połowie XIII w., przebudowany na pseudohalę i powiększony w XV w., ponownie rozbudowany na przełomie XV—XVI w. Zarysowujące się od 1958 r. pęknięcia filara między nawowego po pięciu latach stwarzały groźbę zawalenia. W 1963 r. przeprowadzone zostały prace budowlane, które zlikwidowały zagrożenie. Po wstępnym zabezpieczeniu mury filara skotwiono, a odcinki najbardziej zagrożone przemurowano.

Osno Lubuskie, pow. Sulęcín. Mury obronne, kamienne, zbudowane w XIV w., zachowane wraz z basztami i czatowniami niemal na całym obwodzie. Po 1945 r. mury były wielokrotnie konserwowane na poszczególnych odcinkach obwodu, m.in. w latach 1958, 1963, 1965, 1969. Zabiegi konserwatorskie polegały na uzupełnieniu ubytków w licu i utrwaleniu korony przez przemurowanie naruszonej warstwy kamienia.

Pszczew, pow. Międzyrzecz. Kościół parafialny Św. Marii Magdaleny, murowany z cegły, późnorenansowy, zbudowany na miejscu gotyckiego w latach 1632—1654, powiększony ok. 1900 r. w 1967 r. kosztem parafii przeprowadzono remont dachu i renowację wnętrza.

Radzików, pow. Słubice. Dwór murowany z cegły, zbudowany w drugiej połowie XVIII, przebudowany w XIX—XX w. Po 1945 r. użytkowany przez PGR i szkołę, z braku remontów zaniedbany. W 1969 r. przejęty został w całości przez szkołę i w następnych trzech latach wyremontowany staraniem Wydziału Oświaty PPRN w Słubicach. W trakcie robót remontowo-adaptacyjnych wymieniono częściowo więźbę, zmieniono pokrycie dachowe i znaczny procent stropów, założono nowe instalacje, stolarkę i tynki. Dokumentację opracowało Wojewódzkie Biuro Projektów w Zielonej Górze, roboty budowlane wykonało Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane w Rzepinie.

Rapocin, pow. Głogów. Kościół parafialny Św. Wawrzyńca, murowany z cegły, gotycki, wzniesiony w XIV w., wielokrotnie remontowany i odnawiany, m.in. w 1791 i 1849 r. Po spaleniu w 1945 r. pozostały jedynie główne mury. W 1958 r. staraniem parafii odbudowano prezbiterium, a w latach 1967—1968 pozostałą część. Przy odbudowie zrekonstruowano dachy, przywracając zabytkowi historyczną bryłę. Wnętrze przed zniszczeniem wyposażone barokowo, urządzone w sposób surowy i prosty.

Rokitnica, pow. Świebodzin. Pałac murowany z cegły, klasycystyczny, zbudowany w końcu XVIII w., przebudowany w 1848 r. Po 1945 r. użytkowany częściowo, następnie opuszczony. W latach 1970—1972 wyremontowany przez Zakłady Przemysłu Tkanin Technicznych w Iłowie Żagańskiej z przeznaczeniem na ośrodek wypoczynkowy. W trakcie remontu założono nowe instalacje, stolarkę i tynki, wyreperowano i odnowiono elewacje. Zasadniczy układ budynku, jego bryła i elewacje nie zostały zmienione. Dokumentację na remont wykonało Wojewódzkie Biuro Projektów w Zielonej Górze, roboty budowlane własna brygada remontowa zakładów.

Rokitno, pow. Międzyrzecz. Kościół parafialny Wszystkich Świętych, murowany z cegły, barokowy, zbudowany w latach 1746—1756 według projektu K. M. Frantza. W latach 1971—1972 staraniem parafii przeprowadzono kapitalny remont kościoła, w tym renowację wnętrza i elewacji.

Sława, pow. Wschowa. Pałac barokowy, murowany z kamienia i cegły, zbudowany w latach 1732—1735 przy wykorzystaniu murów średniowiecznego zamku. W 1957 r. pałac adaptowano na dom dziecka. W 1964 r. pożar uszkodził dach budynku. Przy odbudowie przywrócono mu mansardowy kształt, wprowadzając równocześnie lukarny dla oświetlenia zaprojektowanych na poddaszu pomieszczeń.

Siedlisko, pow. Nowa Sól. Zamek murowany z cegły, złożony z czterech skrzydeł skupionych przy prostokątnym dziedzińcu, kaplicy i budynku bramnego. Najstarsza część zaprojektowana przez architekta M. Deckharta (skrzydło południowe i wschodnie) powstała w latach 1597—1610. Autorem budynku bramnego (1601—1610) i kaplicy (1615—1618) był W. Saebisch. Dwa następne skrzydła — zachodnie

i północne — wzniesiono w pierwszej połowie XVIII w. W 1945 r. główny budynek zniszczony został przez pożar, budynek bramny i kaplica nie użytkowane ulegały dewastacji. W 1963 r. harcerski szczepek im. K. Makuszyńskiego „Makusyny” wystąpił z inicjatywą zagospodarowania zamku. W następnych trzech latach z kredytów konserwatorskich, przy współudziale harcerzy w niektórych pracach, odbudowano część zamku z przeznaczeniem na obozową siedzibę szczepeku i szkolne schronisko turystyczne. W pierwszej kolejności wyremontowano stosunkowo dobrze zachowany budynek bramny. Prace ograniczyły się tutaj do naprawy dachu, założenia stolarki, instalacji elektrycznej i wodno-kanalizacyjnej. Równocześnie wyremontowano dach nad kaplicą. W drugim etapie odbudowano wypalone skrzydło wschodnie, zakładając stropy, dach, instalacje, podłogi i stolarkę oraz rekonstruując ubytki kamieniarki. Roboty wykonał Oddział PKZ w Szczecinie według dokumentacji opracowanej w tymże przedsiębiorstwie (inż. D. Ryżewska, inż. J. Nowak). Dalsze prace związane z odgruzowaniem i zabezpieczeniem pozostałej części zamku wykonywały w latach 1969—1971 PKZ, Oddział w Poznaniu, przy znacznym udziale harcerzy. W 1972 r. Spółdzielnia Rzemieślnicza w Nowej Soli przeprowadziła remont elewacji budynku bramnego.

Solniki, pow. Nowa Sól. Kościół filialny Św. Marcina, murowany z kamienia, zbudowany w pierwszej ćwierci XIII w., przebudowany w XV w., powiększony o kaplicę i wieżę w XVI w.; gotycki z romańskimi relikami, odkrytymi przez prof. T. Kozaczewskiego w 1967 r. (zamurowany portal i okna w elewacji południowej). Stan obiektu wymagał interwencji budowlanej ze względu na silne pionowe zarysowania wieży. Prace wykonano ze środków parafii, zakładając w 1968 r. stalowe kotwy na wieżę i tynkując w 1972 r. elewacje.

Strzelce Krajeńskie. Kościół parafialny NMPanny, murowany z kamienia ciosanego i cegły, zbudowany w drugiej połowie XIII w. jako trzynawowa bazylika z wieżą, przebudowany w końcu XV w. na pseudohalowy. Po zniszczeniu przez pożar w 1945 r. runął dach, stropy i sklepienia. Przetrwały tylko główne mury wraz ze szczytami oraz sklepienia naw bocznych. Przeprowadzone w latach 1958—1959 zabezpieczenie dotyczyło korony murów i sklepień, które, podobnie jak wieże, nakryto prowizorycznymi dachami. Pełna odbudowa kościoła, finansowana przez parafię, nastąpiła w latach 1972—1973. W jej wyniku przywrócono budowli pierwotny kształt dachu (wieźba stalowa), zrekonstruowano krzyżowo-żebrowe sklepienia i uzupełniono ubytki w licu. Wnętrze prezbiterium oczyszczono z tynków, odsłaniając gotycki wąż murów. Roboty budowlane wykonała firma Jerzego Hermanowicza z Gorzowa Wlkp. na podstawie dokumentacji opracowanej przez inż. H. Tarke.

Strzelce Krajeńskie. Brama Młyńska, związana z systemem zachowanych trzynastowiecznych murów miejskich, murowana z cegły, wzniesiona w XV w. na miejscu starszej, kamiennej. Na początku XX w. do bramy dostawiono piętrowy budynek, w którym dawniej mieściło się muzeum, a obecnie dom kultury. Dla potrzeb domu kultury adaptowano również w latach 1967—1969 pomieszczenia bramy. Roboty adaptacyjne ograniczyły się do założenia instalacji, stolarki i odnowienia wnętrza. Pierwotny układ wnętrza nie uległ żadnym zmianom.

Stypułów, pow. Nowa Sól. Pałac, w latach 1971—1973 poddano go remontowi kapitalnemu. Wyreperowano dach, zmieniono część stropów, założono nowe instalacje oraz uzupełniono i pomalowano tynki na elewacjach. Obiekt na zlecenie PGR przystosowano na potrzeby socjalne i administracyjne gospodarstwa. Dokumentację wykonało Wojewódzkie Biuro Projektów Budownictwa Wiejskiego w Zielonej Górze, roboty zaś grupa budowlana PGR.

Sulechów. Ratusz murowany z cegły, zbudowany w XIV w., odbudowany po pożarze 1557 r. w stylu renesansowym, gruntownie przebudowany w drugiej połowie XIX w. (wysoki dach zamieniono na płaski, nadbudowano trzecią kondygnację). W latach 1966—1973 Prezydium MRN przeprowadziło remont kapitalny obiektu. Dokumentacja techniczna, opracowana przez Wojewódzkie Biuro Projektów w Zielonej Górze (inż. A. Graczyk), zakładała przy zachowaniu dziewiętnastowiecznej bryły zabytku, szeroki zakres robót — całkowitą wymianę dachu, stropów, stolarki i instalacji oraz remont barokowego hełmu wieży. W trakcie robót na wnętrzach i na elewacjach odsłonięte zostały i częściowo wyeksponowane gotyckie mury. W przesklepionych średniowiecznych piwnicach usunięto nowsze przeróbki, przywracając wnętrzem pierwotny układ. W interesujący technicznie i nowatorski w kon-

serwacji zabytków sposób wykonano remont zwieńczenia wieży. Trzydziestotonowy hełm zdjęto za pomocą ciężkiego dźwigu, a po wymianie zniszczonej konstrukcji i pokryciu miedzianą blachą zamontowano go tym samym sposobem. Trwającą cztery godziny operację osadzenia hełmu przeprowadził „Mostostal” z Gdańska. W odbudowanym ratuszu mieści się Urząd Miejski oraz Powiatowa i Miejska Biblioteka. W gotyckich piwnicach ulokowana jest stylowa kawiarnia. Prace budowlano-konserwatorskie wykonał Oddział PKZ w Poznaniu.

Sulechów. Mury obronne, kamienno-ceglane, zbudowane w XIV w., wielokrotnie remontowane i wzmacniane w wiekach następnych. W XIX w. w dużym procencie zburzone, przetrwały w trzech kilkudziesięciometrowych odcinkach wraz z Bramą Krośnieńską (XVIII w.). Mury były przez wiele lat etapowo konserwowane, najpierw z kredytów konserwatorskich (1959—1960), potem ze środków Prezydium MRN (1964—1967). Prace konserwatorskie polegały na oczyszczeniu murów z roślinności i późnych (XIX—XX w.) dolepek oraz utrwaleniu i zabezpieczeniu stanu istniejącego przy nieznacznej rekonstrukcji. Prace wykonała Rzemieślnicza Spółdzielnia w Sulechowie.

Sulęcín. Mury obronne, kamienne, zbudowane w XIV w., zachowane w dwóch niewielkich odcinkach. W 1972 r. staraniem Prezydium MRN mury zostały zakonserwowane. Utrwalono rozsypującą się koronę murów oraz wypełniono kamieniem wyrwy.

Szymocin, pow. Głogów. Kościół filialny Podwyższenia Krzyża Św., murowany z cegły, zbudowany w XIV w., przekształcony w XVI w., gotycko-renesansowy, z bogatym wystrojem wnętrza i dekoracją sgraffitową na południowej elewacji. Uszkodzony przez wicher w 1972 r., która zerwała dach nad prezbiterium i uszkodziła wschodni szczyt. Roboty związane z naprawieniem szkód wykonała Rzemieślnicza Spółdzielnia w Głogowie.

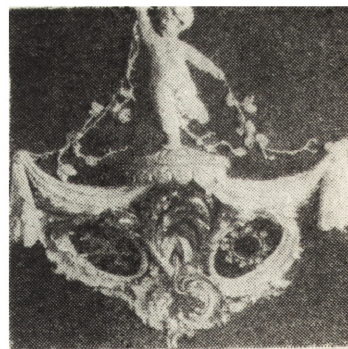
Szczepów, pow. Głogów. Pałac, murowany z cegły, zbudowany w XVII w., przebudowany w XIX w.; po 1945 r. zaniedbany. Z inicjatywy PGR przeprowadzono w latach 1967—1968 remont kapitalny pałacu. Nie naruszając układu ani zabytkowego wystroju, przystosowano obiekt do nowych potrzeb użytkowych (ośrodek szkoleniowy PGR). Wyremontowano więźbę dachową, wymieniono część stropów, założono nowe instalacje, przeprowadzono renowację sztukaterii. Dokumentację wykonało Wojewódzkie Biuro Projektów Budownictwa Wiejskiego w Zielonej Górze, roboty remontowe przeprowadziła brygada budowlana PGR.

Szprotawa. Ruiny zamku; zamek murowany z kamienia, wzniesiony został na przełomie XIII—XIV w., wzmocniony basteją w XVI w. Po pożarze w 1672 r. przekształcony został na browar, a w latach 1745—1747 przebudowany na zbór ewangelicki. Po 1945 r. popadł stopniowo w ruinę, a w 1971 r. usunięto zwalony dach i oczyszczono z gruzu. Opracowany projekt trwałego zabezpieczenia zakłada zachowanie w pełnej wysokości murów obwodowych dawnego zamku i baszty oraz przedsionka i wieży, stanowiących niegdyś fasadę kościoła.

Szprotawa. Mury obronne, kamienne, zbudowane w XIV w., w późniejszych czasach wielokrotnie remontowane i wzmacniane, w XIX w. w dużym procencie zburzone; zachowały się fragmentarycznie w kilku odcinkach od południowo-zachodniej strony miasta. W 1963 r. wyremontowano basztę dawnej Bramy Żagańskiej z przeznaczeniem na Powiatowe Archiwum Państwowe. Południową elewację bramy, przekształconej w XIX w. na dom mieszkalny, oczyszczono z późniejszych tynków, przywracając jej dawny wygląd. W 1972 r. zakonserwowano kilkunastometrowy odcinek muru w zachodniej części miasta. Zburzono przylegające do muru budynki z XIX—XX w., oczyszczono lico i zabezpieczono koronę. Prace wykonało Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Szprotawie.

Szprotawa. Kamienice przy ul. Odrodzenia 26 i Świerczewskiego 4, murowane z cegły, zbudowane w XVII, przebudowane w XIX w. Remont kapitalny przeprowadzony w latach 1970—1971 polegał na reperacji dachów, modernizacji instalacji przy częściowej wymianie zniszczonych stropów. Roboty wykonało Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej na podstawie dokumentacji opracowanej przez Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego w Zielonej Górze.

Świdnica, pow. Zielona Góra. Pałac Kietliczów, murowany z kamienia i cegły, renesansowy, zbudowany na przełomie XVI—XVII w., nieznacznie prze-

7. Zabór, pow. Zielona Góra, pałac po odbudowie (fot. M. Kukanow)

8. Zabór, pow. Zielona Góra, fragment sztukaterii po konserwacji (fot. S. Kowalski)

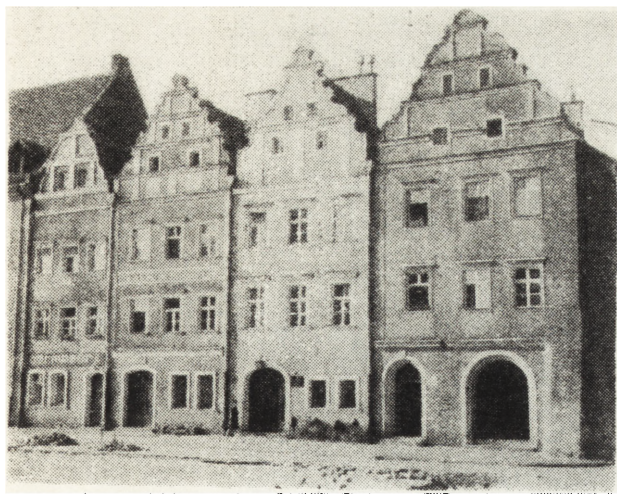
kształcony w czasie remontów w XVIII i XIX w. Po 1945 r. użytkowany w sposób niewłaściwy (magazyny) przez Gminną Spółdzielnię. W 1969 r. poddany został remontowi i adaptacji na okręgową pracownię konserwatorską. W trakcie prac adaptacyjno-konserwatorskich wyremontowano dach, zachowując starą wieżbę, usunięto dziewiętnastowieczne naleciałości (dobudówka, ściany działowe, sufity), odsłonięto ukryte pod nowymi sufitami belkowane stropy, zrekonstruowano brakujące kamienne obramowania okien i falistych szczytów. Belki, w tym polichromowane, poddano pieczołowitej konserwacji, polegającej na utrwaleniu drewna i uzupełnieniu ubytków. Dobrze zachowaną polichromię stropu utrwalono. Zakonserwowano również, uzupełniając ubytki, pozorne sklepienie z bogatą renesansową dekoracją sztukatorską oraz malowidło ścienne, zachowane w jednej z sal. Roboty budowlano-konserwatorskie, które zakończone zostaną w 1974 r., wykonują PKZ, Oddział w Poznaniu. Dokumentację opracowała pracownia projektowa tego samego przedsiębiorstwa (inż. A. Halas, inż. A. Werc).

Świebodzin. Ratusz, murowany z cegły, zbudowany w XIV w., odbudowany po pożarze w 1541 r. w stylu renesansowym, gruntownie przekształcony w drugiej połowie XIX w. W 1970 r. przeprowadzony został remont ratusza. Z inicjatywy ówczesnego przewodniczącego Prezydium MRN G. Antonowicza wielu wewnątrz przywrócono dawne układy, wyburzając późniejsze ściany działowe oraz odsłaniając fakturę gotyckich murów i sklepień. W zrewaloryzowanych pomieszczeniach zorganizowane zostało muzeum regionalne. Uporządkowane architektonicznie, po usunięciu kotłowni centralnego ogrzewania, stylowe piwnice przeznaczone zostały na winiarnię i kawiarnię. Projekt wnętrz opracował inż. E. Gębura z PSP-Poznań.

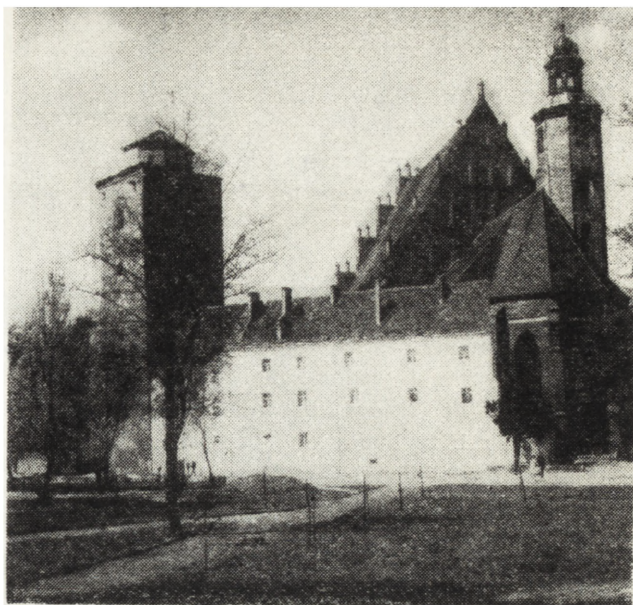
Świebodzin. Mury obronne, kamienno-ceglane, zbudowane w XIV w., wielokrotnie wzmocnione i remontowane, zburzone w znacznym procencie w XIX w. Zachowały się trzy kilkudziesięciometrowe odcinki z trzema półkolistymi bastcjami. Jedną z nich, przy ul. Okrężnej, silnie zniszczoną zakonserwowano w postaci ruiny w 1966 r. Mury usytuowane wzdłuż ul. Szpitalnej i Okrężnej konserwowane były w latach 1971—1973. Roboty przy baszcie wykonał Oddział PKZ w Poznaniu, przy murach — Rzemieślnicza Spółdzielnia we Wschowie.

Torzyn, pow. Sulęcín. Kościół parafialny NPMarii, murowany z cegły, zbudowany w 1777 r., odbudowany po pożarze w latach 1831—1835 według projektu K. F. Schinkla. Po spaleniu w 1945 r. pozostały jedynie główne mury. W latach 1962—1963 kościół został odbudowany w sposób przywracający mu dawny układ i bryłę.

Witoszyn Dolny, pow. Zagań. Kościół parafialny Św. Michała Archanioła, murowany z kamienia i cegły, zbudowany w XIV w., przebudowany w XVI w. Roboty budowlane przeprowadzone przez parafię w latach 1971—1973 wiązały się

10. Żary, kamienice nr nr 1—2 przy pl. Kościelnym budowie (fot. Cz. Łuniewicz)

10. Żary, kamienice nr nr 1—2 przy pl. Kościelnym po odbudowie, w głębi zabezpieczony kościół farny (fot. Cz. Łuniewicz)

z gruntownym remontem więźby dachowej, pomalowaniem wnętrza i położeniem nowych elewacji. Prace wykonano systemem gospodarczym.

Wschowa. Kościół franciszkanów Św. Józefa, murowany z cegły, ufundowany wraz z klasztorem przez M. Tarnowskiego w 1629 r., powiększony o kaplicę Św. Krzyża w 1730 r. i wieżę w 1745 r., wnętrze odnowione w 1821 i 1822 r. W latach 1970—1972 przeprowadzono renowację wnętrza. Usunięto dziewiętnastowieczne prze-malowania ołtarzy, ambony, organów i stall, przywracając im pierwotne jaśniejsze barwy i złoceń. Prace wykonał Zakład Malarstwa Kościelnego i Połztnictwa (A. Juszcak) w Poznaniu.

Wrzesiny, pow. Żagań. Kościół filialny Św. Jana Chrzciciela, murowany z kamienia i cegły, zbudowany w 1550 r. z wykorzystaniem murów budowli z XIV w., wielokrotnie remontowany. W 1972 r. parafia wykonała nową elewację według projektu kolorystycznego inż. A. Graczyka.

Wysoka Cerkiew, pow. Głogów. Kościół parafialny Św. Jana Chrzciciela, murowany z kamienia i cegły, barokowy, zbudowany w latach 1702—1724 na miejscu gotyckiego. W 1970 r. kosztem parafii wykonano skotwienie rysującej się ściany wschodniej oraz odnowiono elewacje całego obiektu. Roboty wykonała firma K. Rutyńskiego z Poznania.

Zabór, pow. Zielona Góra. Zespół kościelny, założony w XVII w., przekształcony w XVIII w., złożony z pałacu, parku i sześciu oficyn. Pałac i cztery oficyny wyremontowane zostały w latach 1956—1960. W latach 1970—1972 wyremontowano piętra i najbardziej zniszczoną oficynę, przygotowując równocześnie dokumentację na rekonstrukcję nie istniejącej od lat szóstej oficyny. Remont zespołu i jego adaptacja na prewenterium, finansowane ze środków resortu zdrowia, przeprowadzone zostały dzięki staraniom dyrektora administracyjnego placówki Wł. Kukanowa.

Zielona Góra. Kościół parafialny Św. Jadwigi, murowany z cegły, gotycki, zbudowany w końcu XIII w., rozbudowany w XV i XVI w., wieża po runięciu (w 1776 r.) odbudowana w latach następnych i podwyższona w 1832 r. W 1966 r. przeprowadzono renowację wnętrza i elewacji wieży.

Zielona Góra. Ratusz, murowany z cegły, zbudowany na miejscu starszego w XVI w., odbudowany i przekształcony po pożarach w 1627 i 1651 r., rozbudowany w XVIII i XIX w. W 1967 r. przeprowadzono renowację elewacji. W czasie tych robót, wykonywanych przez firmę K. Rutyńskiego z Poznania, zubożono fasadę ratusza, skuwając znajdującą się w tympanonie rzeźbioną dekorację z motywem rogu obfitości i owoców, w tym winnego grona. Zniszczenia dokonano, wbrew pro-

testom Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na polecenie ówczesnego sekretarza Prezydium MRN K. Gniewka.

Zielona Góra. Dawna szkoła ewangelicka przy ul. Lisowskiego 3, murowana z cegły, barokowa, zbudowana w latach 1768—1770. W latach 1950—1960 w budynku mieściło się muzeum, następnie kilka różnych instytucji. W 1972 r. pożar zniszczył część dachu. W tym samym roku został on odbudowany w dawnym, mansardowym kształcie.

Zielona Góra. Kamienica przy ul. Fabrycznej 15, murowana z cegły, wzniesiona na początku XIX w. W latach 1970—1971 przeprowadzono kapitalny remont, połączony z modernizacją wnętrza. Wymieniono część stropów, założono nowe instalacje elektryczne i wodno-kanalizacyjne, odnowiono elewacje. Dokumentację wykonało Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego w Zielonej Górze (inż. J. Małolepszy), a roboty budowlane Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane Gospodarki Komunalnej w Zielonej Górze.

Żagań. Pałac Labkowiców-Talleyrandów zwany też zamkiem, murowany z kamienia i cegły, barokowy, zbudowany na miejscu średniowiecznego. Budowę rozpoczęła przez A. Wallensteina w 1630 r. przerwała śmierć właściciela. Dokończył ją książę W. Labkovic, zmieniając koncepcję założenia według projektu A. Porta, w latach 1674—1700. Pałac przebudowany został w 1792 r. (C. W. Schulze) i ponownie w XIX w.; po 1945 r. zdewastowany. W latach 1957—1958 obiekt zabezpieczono wstępnie, a w 1960—1962 przeprowadzono we wschodnim skrzydle przerwane roboty remontowo-adaptacyjne, omówione w poprzednim sprawozdaniu. Od 1966 r. prace finansowane z kredytów konserwatorskich podjęto ponownie. Zaistniała wówczas konieczność aktualizacji wykonanego w 1959 r. projektu. Prace nad znowelizowaną dokumentacją, mającą uwzględnić węzłowe sprawy instalacyjne (centralne ogrzewanie, przepompownia ścieków, trafostacja) nie tylko dla domu kultury (skrzydło wschodnie), lecz dla całego obiektu, trwały aż do 1973 r. (inż. St. Latour, PKZ Szczecin). Na tak wielkie opóźnienie złożyło się wiele powodów. Jednym z nich była zmiana decyzji Okręgowego Inspektoratu Paliwowo-Energetycznego w Poznaniu w sprawie sposobu ogrzewania pałacu. Inspektorat zalecił rozbudowę kotłowni w jednym z żagańskich zakładów przemysłowych i podłączenie do niej pałacu. Dyrekcja zakładów odwoływała się od tej decyzji, spór trwał półtora roku, wstrzymując prace nad dokumentacją. Innym powodem opóźniającym projektowanie i wprowadzającym ciągle korekty były zmieniające się koncepcje programu użytkowego dla drugiego, zachodniego skrzydła pałacu. Dyskusje na ten temat trwały sześć lat, a kolejne programy zakładały adaptację skrzydła na klub, liceum ogólnokształcące, internat, aby wreszcie w 1973 r. ustalić ostatecznie najkorzystniejsze z konserwatorskiego punktu widzenia użytkowanie — archiwum i biblioteka. Brak pełnej dokumentacji spowodował jednak wstrzymanie robót w latach 1971—1972 i słabe ich tempo w 1973 r. Oddział PKZ w Poznaniu prowadzący w omawianym okresie roboty budowlane wykonał gruntowny remont całego dachu (wymiana zużytych części konstrukcji, impregnacja, przełożenie pokrycia) oraz wszystkie roboty konstrukcyjno-budowlane we wschodnim skrzydle, adaptowanym na dom kultury (stropy, ściany działowe, klatki schodowe, strop nad salą widowiskową, urządzenia mechaniczne sceny, kotłownię, kanały instalacyjne itp.). W trakcie prac ziemnych, związanych z przygotowaniem pomieszczenia dla kotłowni odkryto fragmenty murów średniowiecznego założenia.

Żagań. Dawny klasztor augustianów (konwikt), murowany z kamienia i cegły, barokowy, zbudowany w latach 1740—1758 przy wykorzystaniu średniowiecznych murów miejskich. Po 1945 r. nie użytkowany, mimo zabezpieczenia ulegał dewastacji; od 1970 r. remontowany i adaptowany na hotel. Roboty remontowe rozpoczęto od reperacji więźby i pokrycia dachowego oraz wymiany zniszczonych (niezabytkowych) górnych stropów. Następnie wykonano kotłownię i wszystkie instalacje. Adaptacja do nowego programu użytkowego nie naruszyła dawnego układu wnętrza. Nowym elementem, nie zmieniającym jednak bryły zabytku, jest wprowadzenie pomieszczeń hotelowych na poddasze. W czasie prac odkryto w pomieszczeniu wieży polichromię o tematyce astronomicznej. Prace, które zakończone zostaną w 1974 r., wykonuje Oddział PKZ w Poznaniu. Dokumentację wykonała inż. K. Schnotale-Mróz (PKZ Poznań).

Żagań. Mury obronne, murowane z kamienia, zbudowane na przełomie XIII—XIV w., wielokrotnie remontowane, zachowane w kilku znacznych odcinkach. W latach 1971—1972 przeprowadzono konserwację kilkudziesięciometrowego odcinka, biegnącego po zachodniej stronie staromiejskiego ośrodka. Oczyszczono mur ze śladów późniejszych przybudówek, uzupełniono ubytki kamienia w licu i zabezpieczono koronę, zachowując jej schodkową linię zgodnie ze stanem przetrwania. Prace wykonała Rzemieślnicza Spółdzielnia w Żaganiu.

Żagań. Kościół parafialny NPMarii, murowany z kamienia i cegły, gotycko-barokowy, zbudowany w XIII w., przekształcony w czasie odbudowy po pożarach w XV, XVI i XVIII w. Dach nad prezbiterium był ugięty, a zachwiana konstrukcja rozpięła mury. W 1973 r. wyremontowano więźbę (cieśla J. Mietlicki), przemurując równocześnie zniszczony gzyms wieńczący. Przełożono również pokrycie dachowe. Ponadto przeprowadzono w latach 1971—1972 remont dachu i górnych stropów plebanii, mieszczącej się w dawnym klasztorze augustianów przylegającym do kościoła.

Żagań. Kościół filialny Św. Piotra i Pawła, murowany z kamienia, gotycki, zbudowany przez franciszkanów w końcu XIII w., przekształcony w czasie odbudowy po pożarze w 1486 r., powiększony o wieżę w 1604 r. Sporadycznie użytkowany po 1945 r. znajdował się w stanie dużego zaniedbania. W 1964 r. parafia przeprowadziła remont, naprawiając dach i malując wnętrze. Roboty wykonano systemem gospodarczym.

Żagań. Kościół filialny Św. Ducha, murowany z cegły, barokowy, zbudowany w latach 1701—1702, powiększony o wieżę w 1785 r. W 1971 r. parafia sfinansowała roboty budowlane, w skład których wszedł remont dachu, odnowienie wnętrza i elewacji. Prace wykonała Rzemieślnicza Spółdzielnia w Żaganiu.

Żary. Pałac Promnitzów, murowany z cegły, barokowy, zbudowany w latach 1710—1726 według projektu J. Simonetti, zbombardowany w 1944 r. (północne skrzydło), po 1945 r. częściowo użytkowany (starostwo powiatowe), następnie opuszczony i zdewastowany. Od 1968 r. trwają prace nad trwałym zabezpieczeniem obiektu przewidzianego do adaptacji na dom kultury i bibliotekę. W trakcie wykonanych dotychczas robót obiekt odgruzowano, zrekonstruowano ubytki murów i sklepień, wyreperowano więźbę i pokrycie zachowanej połaci dachu, zainstalowano stalową konstrukcję nowej więźby (po raz pierwszy w kraju przy odbudowie zabytków do montażu zespołów więźby użyto śmigłowca), zabezpieczono strop ze sztukaterią i malowanymi plafonami. W trakcie prowadzonych robót odsłonięto relikty starszych murów, świadczące, że przy wznoszeniu pałacu wykorzystano fragmenty założenia gotycko-renesansowego. Roboty budowlane prowadzi Oddział PKZ w Poznaniu na podstawie dokumentacji opracowanej przez inż. D. Ryżewską i inż. H. Hamberga (PKZ Szczecin).

Żary. Mury miejskie, kamienne, zbudowane w XIII—XIV w., wielokrotnie remontowane i wzmacniane, w znacznej części zburzone w XIX w. Ocalałe fragmenty murów północno-wschodniej części Starego Miasta poddano w latach 1970—1971 konserwacji; oczyszczono z dobudówek, uzupełniono lico, przemurowano i zabezpieczono koronę. Prace wykonała Rzemieślnicza Spółdzielnia w Żarach.

Żary. Kościół cmentarny Św. Piotra, murowany z kamienia i cegły, gotycki, zbudowany w końcu XIII w., przekształcony ok. 1500 i w 1702 r. Po 1945 r. nie użytkowany popadł w ruinę. W 1973 r. został całkowicie odbudowany przez rzeźmieslnika Tadeusza Bruda, na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na podkreślenie zasługuje staranność pracy wykonanej przez T. Bruda i jego syna. Naprostowali oni pochyloną sygnaturkę bez demontażu jej konstrukcji, naprawili i uzupełnili więźbę i założyli pokrycie dachu, zrekonstruowali ubytki sklepień i oczyścili z tynków, zbili tynki z elewacji przywracając murom dawną kamienną fakturę, odsłanili zamurowane otwory okienne z XIII w. i wymalowali wnętrze. Prace wykonane zostały bez dokumentacji na podstawie wskazań służby konserwatorskiej.

Żary. Dawna plebania i tzw. nadintendentura, dwa przylegające do siebie budynki murowane z cegły, zbudowane zostały w XV (plebania) i XVI w., przebudowane w XVII i XVIII w. Nie użytkowane przez wiele lat powojennych uległy daleko idącej dewastacji. Zniszczeniu uległa więźba dachowa, stropy i sklepienia. W latach

1966—1968 obiekty odbudowano z przeznaczeniem na Powiatowe Archiwum Państwowe. W czasie prac remontowych odsłonięto spod nowszych tynków dekoracyjne szczyty gotyckie budowli, we wnętrzu zaś gotyckie wnęki i łęki. Przywrócono dawny układ sklepionym kolebkowo piwnicom, usuwając późniejsze ścianki działowe. Nie zrekonstruowano niestety sklepień nad parterem mimo zachowanych znacznych fragmentów, zastępując je nowym stropem. Projekt odbudowy opracował inż. J. Habura (PKZ-Szczecin), roboty prowadziły PKZ Oddziały w Szczecinie i w Poznaniu.

Żary. Domy przy pl. Kościelnym 1—2, murowane z kamienia i cegły, zbudowane na początku XVI w., przebudowane w XVII i XIX w. Po 1945 r. nie użytkowane. W 1963 r. wyremontowane przez Prezydium MRN. W czasie remontu nie zmieniono układu wnętrza ani zewnętrznego wyglądu zabytków. Roboty budowlane ograniczone do naprawy dachu, założenia instalacji, stolarki i naprawy elewacji. Wykonało je Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane w Żarach.

Żubrów, pow. Sulęcín. Kościół filialny Św. Michała Archanioła, murowany z cegły, barokowy, zbudowany w 1700 r. Wskutek zużycia elementów drewnianej więźby konstrukcja dachu uległa zachwianiu, a nierównomiernie rozłożone siły rozporowe spowodowały pęknięcia i odchylenia murów obwodowych. W 1972 r. przeprowadzone zostały przez parafię roboty konserwatorskie, w wyniku których naprawiono więźbę, przemurowano spękane gzymsy i skotwiono mury. Prace wykonał J. Hermanowicz.

Żukowice, pow. Głogów. Kościół filialny Św. Jadwigi, murowany z cegły, gotycko-renesansowy, zbudowany w XIV—XV w., powiększony o kaplicę-mauzoleum w XVI w. W 1968 r. parafia przeprowadziła systemem gospodarczym kapitalny remont dachu i odnowienie wnętrza.

Wstępne prace związane z utworzeniem skansenu podjęto w 1967 r. W 1970 r. opracowany został pierwszy projekt koncepcyjny skansenu położonego, zgodnie ze wstępną lokalizacją, na terenach między Zieloną Górą a wsią Stary Kisielin (inż. W. Kasprzycki — PKZ Poznań). W 1971 r. zmieniono lokalizację, wyznaczając pod skansen nowy teren w sąsiedztwie wsi Ochla. W roku następnym opracowana została pełna dokumentacja techniczna, wykonana przez inż. Z. Kmiećnika. Zakłada ona przeniesienie do skansenu kilkunastu zagród i chałup, kościoła, wiatraka, młyńna wodnego i rybakówki (na terenie znajduje się staw z przepływającym strumieniem). Wyboru obiektów, które mają być przeniesione do skansenu dokonano w wyniku pełnego rozeznania w terenie i wykonania uproszczonej dokumentacji wszystkich zachowanych obiektów ludowego budownictwa. W pierwszej kolejności zabierane są obiekty opuszczone, którym zagraża zniszczenie.

*Budownictwo drewniane
Skansen Budownictwa
Ludowego*

Boryszyn, pow. Świebodzin. Kościół filialny, drewniany, zbudowany w 1648 r., przebudowany w latach 1709—1711, odnowiony i wyposażony w 1901 r. W 1970 r. parafia przeprowadziła remont dachu i renowację wnętrza.

Kołczyn, pow. Sulęcín. Kościół parafialny Św. Stanisława Kostki, konstrukcja szkieletowa, zbudowany na przełomie XVII—XVIII w. Wskutek braku bieżącej konserwacji, nie przeprowadzanej od kilkadziesiąt lat, drewniane elementy konstrukcyjne uległy silnemu zniszczeniu. Przeprowadzony przez parafię remont w latach 1970—1972 miał na celu wymianę zniszczonych konstrukcji więźby dachowej i ścian. Część ścian szachulcowych zastąpiono murowanymi.

Kołczyn, pow. Sulęcín. Dom podcieniowy, zbudowany w konstrukcji szachulcowej w XVIII w. W 1967 r. został opuszczony i groziła mu dewastacja. Po wykonaniu inwentaryzacji konserwatorskiej oraz dokumentacji technicznej dom zdemontowano, ponumerowano poszczególne elementy drewnianych konstrukcji, zaimpregnowano je i zabezpieczono, z przeznaczeniem dla przyszłego skansenu.

Krobielewo, pow. Międzyrzecz. Chałupa, drewniana, konstrukcji zrębowej, zbudowana w XVIII w. Po opuszczeniu przez właściciela w 1972 r. zdemontowana i przewieziona do Ochli, gdzie ustawiona została na terenie skansenu (1974 r.). Dobrze zachowane elementy budowli zabezpieczono środkami chemicznymi.

mi. Dokumentację techniczną na przeniesienie chałupy wykonał inż. W. Kasprzycki (PKZ-Poznań).

Leśniów Wielki, pow. Zielona Góra. Wiatrak, koźlak, drewniany, zbudowany na początku XIX w. Od dawna nie użytkowany, bez skrzydeł i znacznej części oszalowania, zagrożony dewastacją i runięciem. W 1973 r. poddano go konserwacji. Cieśla J. Mietlicki naprostował zachwianą konstrukcję wiatraka, uzupełnił ubytki oszalowania i skrzydeł, zaimpregnował budulec i pokrył papą dach.

Osiecznica, pow. Krosno Odrzańskie. Kościół filialny, zbudowany w 1816 r. w konstrukcji szachulcowej. W 1968 r. parafia przeprowadziła kapitalny remont, naprawiając więźbę dachową, wymieniając zużyte elementy konstrukcji ścian i konserwując pozostałe.

Potrzebowo, pow. Wschowa. Chałupa, drewniana, konstrukcji zrębowej, zbudowana w 1675 r. W 1972 r. po opuszczeniu przez właściciela, wykupiona, zdemontowana i przewieziona do skansenu (zmontowanie w skansenie zaplanowane na 1974 r.). Inwentaryzację konserwatorską i dokumentację na przeniesienie wykonał inż. W. Kasprzycki (PKZ-Poznań). Zdemontowane elementy zabezpieczono środkami chemicznymi.

Rokitnica, pow. Świebodzin. Kościół filialny Św. Jadwigi, zbudowany w latach 1832—1833 w konstrukcji szachulcowej. W 1972 r. parafia przeprowadziła remont dachu i konserwację konstrukcyjnych elementów ścian przez uzupełnienie zniszczonych fragmentów i nasycenie drewna środkami chemicznymi.

Szlichtyngowa, pow. Wschowa. Kościół parafialny Podwyższenia Krzyża Św., szachulcowy, zbudowany w 1653 r., powiększony o kaplicę z lożą w drugiej połowie XIX w. W 1970 r. parafia sfinansowała prace związane z impregnacją konstrukcji dachowej oraz założeniem nowych gontów.

Zabytki ruchome *Rzeźba*

Borów Polski, pow. Nowa Sól. Rzeźba Św. Anny Samotrzec z miejscowego kościoła, wykonana w XV w. z drewna lipowego, polichromowana. Rzeźba zaatakowana była przez owady i grzyb, spękana szczelinowo, z odspojoną miejscami zaprawą i ubytkami warstwy malarskiej, z uszkodzeniami mechanicznymi (wyszczerbienia fałd). W trakcie konserwacji zastosowano dezynfekcję, zastrzyki z roztworów spajających spęcherzenie podłoża i wzmacniających spękaną warstwę malarską, usunięto przemalówki i zakitowano uszkodzenia. Konserwację przeprowadziła pracownia PKZ w Poznaniu w 1971 r.

Chichy, pow. Szprotawa. Tryptyk z miejscowego kościoła parafialnego, wykonany w 1516 r. w warsztacie Mistrza Ołtarza z Gościszowic, złożony z trzech skrzydeł, predelli i zwieńczenia, skrzynkowy z rzeźbionymi w drewnie figurami, rzeźby polichromowane ze złoceniami. Ołtarz posiada znaczne ubytki — brak dwóch rzeźb w prawym i dwóch w lewym skrzydle. Znaczna część detali pozostałych rzeźb stanowi uzupełnienie wykonane podczas poprzedniej konserwacji. Polichromia na rewersach skrzydeł bocznych zniszczona w 90%. Cały ołtarz był silnie przemalowany farbą olejną i lakierem. W czasie konserwacji zdjęto przemalowania, przeprowadzono dezynfekcję i impregnację drewna, utrwalono polichromię i złocenia, zrekonstruowano drobne ubytki rzeźb (maswerki, ornament roślinny, dłonie).

Rekonstrukcję przeprowadziła w latach 1966—1967 pracownia PKZ w Krakowie.

Gołaszyn, pow. Nowa Sól. Poliptyk z miejscowego kościoła, wykonany w końcu XV w. przez Mistrza Ołtarza z Gościszowic. Szafa środkowa i dwie z nią sąsiadujące wypełnione rzeźbionymi figurami na awersach i malowanymi postaciami na rewersach, skrzydła skrajne obustronnie polichromowane w technice temperowej. Ołtarz był silnie przemalowany farbą olejną we wszystkich partiach, drewno odkształcone, zwichrowane, miejscami zbutwiałe i uszkodzone przez owady. Rzeźby spękane, miejscami zbutwiałe z ubytkami. Zaprawa obrazów i rzeźb silnie odspojona, spęcherzona w 30%. W niektórych partiach duże ubytki farby i podłoża.

W latach 1967—1969 przeprowadzono rekonstrukcję (pracownia PKZ w Krakowie), w czasie której utwardzono impregnatami drewno, wyprostowano obrazy i ramy, uzupełniono ubytki drewna, położono pęcherze i przytwierdzono warstwę zaprawy i łuszczącą się farbę do podłoża, usunięto przemalowania i uzupełniono ubytki polichromii techniką punktowania.

Gościszowice, pow. Szprotawa. Predella wykonanego w 1505 r. ołtarza, od której pochodzi nazwa warsztatu (Mistrza Ołtarza z Gościszowic). Oddzielnie ustawiona w kościele predella została w latach 1970—1971 poddana konserwacji (Spółdzielnia „Plastyka”). Jest rzeźbiona w drewnie lipowym, polichromowana techniką temperową. W trakcie prac konserwatorskich przyspojono odchodzący, spęcherzony i złuszczoney grunt, usunięto przemalowania, odkrywając dobrze zachowaną polichromię oryginalną, uzupełniono drobne ubytki rzeźb: palce, fragmenty szat i polichromii.

Jakubów, pow. Głogów. Trzyńście rzeźb z miejscowego kościoła parafialnego przedstawiających apostołów i dwie niewiasty. Rzeźby wykonane w drewnie lipowym, polichromowane (tempera). Przed konserwacją zaatakowane były przez owady, przemalowane, ze znacznymi ubytkami złoczeń, ze spęcherzeniami i drobnymi odpryskami. W czasie prac konserwatorskich wykonanych w latach 1970—1971 przez Spółdzielnię „Plastyka” rzeźby nasyciono środkami odkażającymi, przyspojono pęcherze, usunięto przemalowania, uzupełniono kitem ubytki, uzupełniono grunt i złoczenia.

Leśniów Wielki, pow. Zielona Góra. Tryptyk z kościoła parafialnego, późnogotycki (1516 r., warsztat Mistrza Ołtarza z Gościszowic). Rzeźbiony w drewnie, polichromowany farbami temperowymi, awersy skrzydeł bocznych oraz zwieńczenie malowane (tempera). Przed konserwacją ołtarz był nieznacznie uszkodzony przez owady, rzeźby silnie przemalowane, polichromia rzeźb i malowideł spęcherzona i odspojona wraz z gruntem. W niektórych partiach odspojenia oraz ubytki farby i gruntu wynosiły 50—80%. W czasie konserwacji usunięto przemalówki, drewno nasyciono środkami impregncyjnymi, złuszczone srebro przyprasowano, odspojenia podłoża umocniono, ubytki farby i złota uzupełniono, destrukty i uszkodzenia drewna zrekonstruowano. Prace konserwatorskie wykonała pracownia PKZ-Kraków w latach 1965—1966.

Mirocin Górny, pow. Nowa Sól. Płaskorzeźba Św. Anny Samotrzeć z miejscowego kościoła parafialnego, stanowiąca zapewne środkową część tryptyku. Drewniana, polichromowana, powstała na początku XVI w. w kręgu warsztatowym Mistrza Ołtarza z Gościszowic. Płaskorzeźba, a także drewniane tło było znacznie uszkodzone przez drewnojady, ornament w kilku miejscach uszkodzony mechanicznie, grunt i warstwa malarska spękana i spęcherzona. Zabiegi konserwatorskie wykonane przez PKZ-Kraków w 1964 r. polegały na dezynfekcji, impregnacji i uzupełnieniu drewna, zaprasowaniu pęcherzy i uzupełnieniu gruntu kitami, usunięciu przemalowań i uzupełnieniu ubytków farbami olejnymi na werniksowym spoiwie.

Mycielin, pow. Szprotawa. Tryptyk z kościoła parafialnego, wykonany ok. 1520 r. w warsztacie Mistrza Ołtarza z Gościszowic. Skrzyńce i rzeźby wykonane z drewna lipowego. Rzeźby i rewersy skrzydeł bocznych polichromowane (tempera). Przed konserwacją ołtarz zaatakowany był przez owady, polichromia wraz z podłożem silnie odstawała, tworząc pęcherze, farba miejscami wykazywała złuszczenia i ubytki. W trakcie prac konserwatorskich przeprowadzonych w latach 1968—1969 (zakład PKZ w Toruniu) wykonano dezynfekcję i impregnację drewna, zdjęto przemalówki oraz zespojono zaprawę i warstwę malarską z podłożem.

Niwiska, pow. Zielona Góra. Rzeźba Matki Boskiej Bolesnej z miejscowego kościoła, wykonana w drewnie lipowym ok. 1520 r. Rzeźba pochodzi z kościoła parafialnego NPMarii w Żaganie. Przed konserwacją znajdowała się w bardzo złym stanie; całkowicie zniszczona była dolna część rzeźby do wysokości kolan, istniały liczne pęknięcia wzdłuż całej postaci, ubytki polichromii przekraczały 90%. Konserwację przeprowadziła pracownia PKZ w Krakowie w 1964 r. Polegała ona na dyzjenfekcji i impregnacji rzeźby, usunięciu przemalówek na zachowanych relikach polichromii i rekonstrukcji dolnej partii figury.

Otyń, pow. Nowa Sól. Rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z miejscowego kościoła parafialnego, wykonana w drewnie lipowym, polichromowana (druga połowa XV w.). Przed konserwacją znacznie zniszczona, zaatakowana przez owady, podłoże miejscami odspojone, warstwa malarska złuszczone i częściowo wykruszona.

W czasie konserwacji usunięto przemalowania, zastosowano środki dezynfekcyjne i impregnaty wzmacniające strukturę drewna, ubytki i otwory po owadach zało-

żono kitem trocinowym, ubytki polichromii uzupełniono punktowaniem. Konserwację wykonała pracownia PKZ w Poznaniu w 1972 r.

Przeclaw, pow. Szprotawa. Tryptyk z miejscowego kościoła, renesansowy, z XVI w., malowany temperą na desce lipowej. Drewno było zaatakowane i mocno podziurawione przez owady, farba silnie złuszczone na całej powierzchni. Prace konserwatorskie, wykonane w latach 1971—1972 przez Spółdzielnię „Plastyka”, polegały na zaprasowaniu pęcherzy i złuszczeń, dezynfekcji i impregnacji drewna, zakitowaniu otworów po owadach, wypunktowaniu ubytków i pokryciu powierzchni werniksem.

Siedlnica, pow. Wschowa. Rzeźby z miejscowego kościoła parafialnego — Krucyfiks (XIV w.) i Matka Boska (XVI w.). Wykonane z drewna lipowego, umieszczono we wnękach szczytowych zachodniej elewacji. Wskutek działania warunków atmosferycznych, szczególnie zaś wody opadowej, zniszczeniu uległa polichromia, a także w dużym stopniu drewno. Wzdłuż włókien powstały głębokie bruzdy. Silniej zniszczona rzeźba Matki Boskiej zatraciła pierwotną formę oraz zarys twarzy i rąk. W wyniku konserwacji, przeprowadzonej przez PKZ-Kraków w 1964 r. dokonano dezynfekcji i impregnacji drewna; pęknięcia sklejono. Po konserwacji rzeźby umieszczono we wnętrzu kościoła.

Malarstwo ścienne

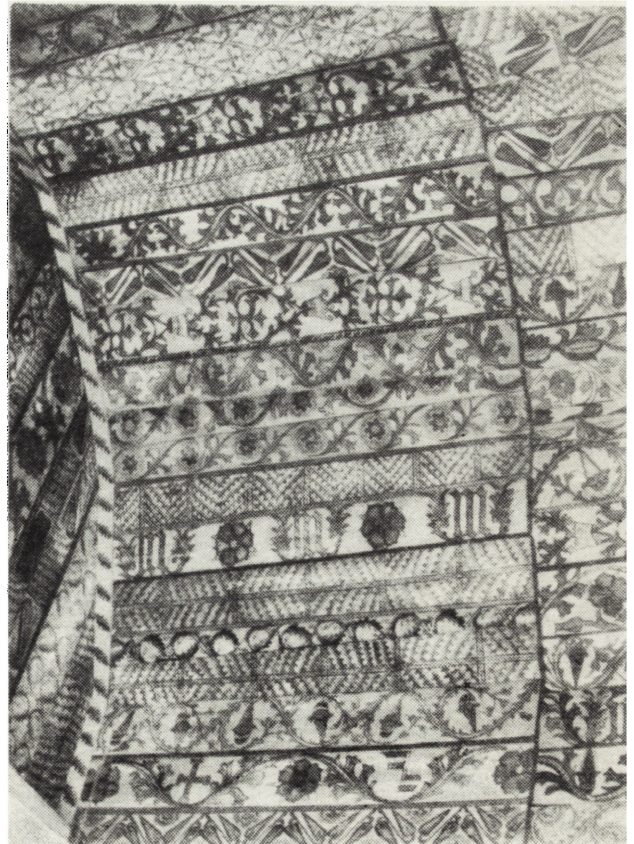
Mirocin Górny, pow. Nowa Sól. Polichromia ścienna w miejscowym kościele parafialnym, gotycka z XIV w., zachowana na północnej ścianie prezbiterium. Figuralna o tematyce biblijnej, komponowana w kwaternionach. Część kwaternionów zakryta przyściennymi półfilarami wzniesionymi wraz ze sklepieniem w XV w. W 1964 r. polichromię poddano konserwacji przeprowadzonej przez PKZ-Kraków. Polegała ona na oczyszczeniu warstwy malarskiej, utrwaleniu jej wraz z odspojoną znacznie zaprawą i wypunktowaniu ubytków kreską różniącą się nieco od oryginału w tonacji.

Niwiska, pow. Zielona Góra. Polichromia ścienna w miejscowym kościele, gotycka z XV w., zachowana stosunkowo dobrze na północnej ścianie nawy, frag-

11. Mirocin Górny, pow. Nowa Sól, polichromia w kościele parafialnym po konserwacji (fot. T. Chrzanowski)

12. Studzieniec, pow. Nowa Sól, polichromia stropu kościoła po konserwacji (fot. R. Bielecki)

mentarycznie na zachodniej ścianie nawy oraz na północnej i wschodniej ścianie prezbiterium. Zakryta pobiałą, częściowo odsłonięta w okresie międzywojennym i w 1965 r. przez studentów Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu w Toruniu. Figuralne przedstawienia o tematyce biblijnej ujęte są w prostokątne kwatery. Przeprowadzona w latach 1972—1973 przez Spółdzielnię „Plastyka” konserwacja miała na celu pełne odsłonięcie polichromii oraz jej utrwalenie. Zdjęto trzy warstwy pobiałej, oczyszczono polichromię, utrwalono zmuszając warstwę zaprawy, przytwierdzono odpaczony tynk, utrwalono spudrowaną powierzchnię. Miejsca zniszczone pozostawiono bez punktowania.

Olszyniec, pow. Żary. Polichromia ścienna w miejscowym kościele. Kościół znajduje się w ruinie po spaleniu w 1945 r. Na ścianach znajdowały się fragmenty gotyckiej (XIV—XV w) polichromii, wyłaniającej się spod pobiałej. W 1968 r. grupa studentów z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem prof. J. Dutkiewicza zdjęła lepiej zachowane fragmenty polichromii ze ścian.

Przyczyna Górna, pow. Wschowa. Polichromia ścienna w miejscowym kościele, gotycka, z XIV w., z wyobrażeniami figuralnymi o tematyce biblijnej. Odsłonięta spod pobiałej w 1907 i w 1931 r. W latach 1964—1966 poddana została konserwacji polegającej na utwardzeniu podłoża i łuszczącej się farby. Prace konserwatorskie przeprowadziła Pracownia PKZ w Krakowie.

Starków, pow. Słubice. Polichromia ścienna w miejscowym kościele. Kościół znajdował się w ruinie od 1945 r. Na ścianach nawy zachowane były fragmenty figuralnej polichromii gotyckiej z XV w. W 1967 r. prof. J. Dutkiewicz z grupą studentów dokonał zdjęcia polichromii ze ściany.

Studzieniec, pow. Nowa Sól. Polichromia stropu w miejscowym kościele, gotycko-renesansowa, z początku XVI w., malowana temperą na deskach stropu (pseudosklepienia) prezbiterium, o motywach geometryczno-roślinnych. Zły stan polichromii i stanowiących jej podłoża desek zdecydował o przeprowadzeniu konserwacji, którą wykonała w latach 1971—1973 Spółdzielnia „Plastyka”. Ze względu na duże zniszczenie desek stropowych, zbutwiałych wskutek zacieków, spękanych, podziurawionych przez owady i silnie zabrudzonych na odwrócie zaszła konieczność demontażu stropu do konserwacji. Przy demontażu stwierdzono, że był on już raz zdejmowany i w wielu miejscach założony bez właściwej kolejności desek. Nie znając pierwotnego układu, stan ten zachowano. W trakcie konserwacji polichromię oczyszczono, a w miejscach spudrowania utrwalono, wypłukane ubytki zapunktowano kreską i plamą. Wszystkie deski poddano zabiegowi gazowania i nasyceniu odwrócia masą utwardzającą. Po konserwacji strop zamontowano.

Świdnica, pow. Zielona Góra. Polichromia ścienna w pałacu, wykonana na tynku szachulcowej ściany działowej w początku XVII w., figuralno-geometryczna o charakterze ludowym. W związku z remontem pałacu zaszła konieczność wymiany ściany o całkowicie zniszczonej konstrukcji. Przed rozbiórką ściany, w 1973 r., zdjęto z niej malowidło. Po całkowitym wyschnięciu wzniesionego nowego muru polichromia zostanie tam nałożona ponownie i zakonserwowana. Prace wykonane zostały przez PKZ-Poznań.

Żagań. Polichromia ścienna w konwiku zespołu poaugustiańskiego, odkryta w pomieszczeniu wieży w czasie prowadzonych prac budowlano-konserwatorskich przy obiekcie, wykonana w XVIII w. Zachowała się fragmentarycznie — m.in. portret wielkiego astronoma Keplera, przebywającego przez wiele lat w Żaganiu. W 1972 r. polichromię wzmocniono i zabezpieczono, nakrywając na czas wykonywania robót budowlanych. Prace zabezpieczające wykonała Pracownia Malarstwa PKZ w Poznaniu.

Żary. Polichromia stropu w pałacu Promnitzów z XVIII w., silnie uszkodzona wskutek zawilgocenia. Drewniane stropy zbutwiały i stoczone przez grzyb, tynki odspojone i popękane, polichromia zabrudzona, spęcherzona i złuszczone z dużymi ubytkami. W latach 1971—1972 polichromię zabezpieczono przez wstępne oczyszczenie, założenie bibułki japońskiej i podstemplowanie. W dalszej fazie konserwacji przewiduje się usunięcie zniszczonego stropu drewnianego i zastąpienie go nowym, do którego przyspojony zostanie tynk wraz z polichromią. Prace zabezpieczające wykonała Pracownia Malarstwa PKZ w Poznaniu.

Żary. Wystrój sztukatorsko-malarski kaplicy Promnitzów w kościele parafialnym, z XVIII w. Wnętrze kaplicy opięte pilastrami o bogatych głowicach podtrzymujących gzyms, na którym siedzą putta. Na sklepieniu obramione tonda z malowanymi przedstawieniami scen biblijnych. Wskutek zacieków i zawilgocenia nastąpiło w wielu miejscach rozwarstwienie tynków i odspolenie dekoracji rzeźbiarskiej oraz znaczne jej ubytki. Temperowa polichromia była silnie spęcherzona, złuszczone, obrazy przemalowano. W czasie konserwacji, przeprowadzonej w latach 1971—1972 przez Spółdzielnię „Plastyka”, zespolono tynki i rzeźby, uzupełniono ich braki, oczyszczono i zdjęto olejne przemalówki, usunięto późniejsze napisy, dokleiono złuszczone farby, uzupełniono punktowaniem ubytki polichromii.

Brzeźnica, pow. Żagań. Obraz alegoryczny z wyobrażeniem *Łodzi zbawienia*, z miejscowego kościoła parafialnego. Barokowy, z XVIII w., dużego formatu, zamknięty łukiem stanowiącym odcinek obwodu koła. Przed konserwacją był silnie zniszczony. Płótno zbutwiało i przetarte w kilkunastu miejscach, zaprawa w dużej części wykruszona i odspojona, powierzchnia malarska mocno ściemniała, przemalowana i pokryta późniejszymi werniksami. Prace konserwatorskie przeprowadziła Spółdzielnia „Plastyka” w 1972 r. Zdublowano obraz nakładając nowe płótno na masę woskową, usunięto werniksy i przemalowania, utrwalono grunt i warstwę malarską, uzupełniono punktowaniem ubytki.

Chotków, pow. Żagań. Obraz przedstawiający *Pokłon Trzech Króli* z miejscowego kościoła. Renesansowy, malowany temperą na desce. Obraz był silnie ściemniały, przemalowany, spękany i uszkodzony działaniem owadów. Zabiegi konserwatorskie, przeprowadzone w 1971 r. przez Spółdzielnię „Plastyka”, polegały na dezynfekcji i impregnacji drewna, zakitowaniu uszkodzeń, zdjęciu przemalówek, utrwaleniu warstwy malarskiej i wypunktowaniu ubytków. W trakcie konserwacji odsłonięto spod warstwy przemalowań datę powstania dzieła — 1586 r.

Gościszowice, pow. Szprotawa. Obraz przedstawiający *Pokłon Trzech Króli* z miejscowego kościoła. Malowany temperą na lipowej desce, renesansowy, sygnowany i datowany :SG-1598. Przed konserwacją znajdował się w złym stanie technicznym. Deski w miejscu zespolenia mocno odstawały, cała powierzchnia była podziurawiona przez owady, przemalowana, pokryta późnym werniksem. Zaprawa i farba złuszczone pasmowo wzdłuż słoików drewna. Rama naruszona była przez owady i uszkodzona mechanicznie w wielu miejscach (ubytki snycerskiej dekoracji). W trakcie prac konserwatorskich usunięto nowe werniksy i przemalowania, zakitowano otwory, zaprasowano pęcherze, wypunktowano ubytki. Prace konserwatorskie wykonała Spółdzielnia „Plastyka” w latach 1970—1971.

Kurów Wielki, pow. Głogów. Obraz *Chrystus Nauczający* z miejscowego kościoła, barokowy, wykonany w XVIII w., malowany olejem na płótnie. Znajdował się w stanie dużego zniszczenia. Powierzchnia była pofałdowana, płótno połamane, farba i grunt spękane z licznymi ubytkami. W czasie zabiegów konserwatorskich, wykonanych w 1971 r. przez Spółdzielnię „Plastyka” zastosowano dublowanie płótna. Zdublowane podłoże nasyciono woskiem, który związał odspojoną farbę, usunięto stary werniks, pozostawiając tylko cienką warstewkę, wypunktowano ubytki farby i nałożono nowy werniks.

Leśniów Wielki, pow. Zielona Góra. Mensa ołtarzowa z miejscowego kościoła, renesansowa, z 1585 r., polichromowana (tempera na desce). Przed konserwacją mocno zniszczona w warstwie podłoża i farby — spęcherzenia, odwarstwienia, złuszczenia i ubytki. Prace konserwatorskie wykonano w pracowni PKZ-Kraków w 1956 r., przyspojono łuszczącą się farbę, sprasowano pęcherze, zaimpregnowano deski, uzupełniono grunty i warstwę malarską (punktowanie).

Rudawica, pow. Żagań. Obraz z miejscowego kościoła *Chrystus w Ogrójcu*, malowany farbą olejną na dębowej desce, XVII w. Obraz był silnie zniszczony, warstwa malarska spęcherzona w ok. 50%, złuszczenia i ubytki farby wynosiły ok. 10%. W trakcie konserwacji przeprowadzonej w 1970 r. przez Zakład PKZ w Toruniu wykonano dezynfekcję (preparatem „Antox”) i impregnację podobrazia, położono pęcherze i zespolono grunt z podobrazem przez wprasowanie masy woskowo-żywicznej.

Żagań. Cztery obrazy z kościoła parafialnego NPMarii, przedstawiające *Wniebowzięcie NPM*, *Koronację NPM*, *Zmartwychwstanie Chrystusa* i *Wniebowstąpienie*

Chrystusa. Wykonane w końcu XVII w., malowane olejno na płótnie. Obrazy były w złym stanie technicznym. Płótno było poprzecierane i uszkodzone mechanicznie, warstwa malarska pokryta grubą powłoką szerniałego werniksu, krosna zniszczone przez owady. W trakcie konserwacji usunięto werniks i przemaalowania, obrazy zdublowano na masę woskową, ubytki zaprawy uzupełniono kitem kredowym, ubytki warstwy malarskiej wypunktowane farbami żywicznymi. Konserwację przeprowadzili w 1968 r. artyści konserwatorzy: D. Sawnor, Z. Blizińska, M. Skulska.

Żagań. Portret duchownego, obraz malowany olejno na płótnie z kościoła parafialnego NPMarii, wykonany w XVIII w. Pokryty był grubą warstwą werniksu, silnie przemaalowany w tle, partii twarzy i rąk (zmiana kompozycji ręki i szaty leżącej na stole), przetarty w wielu miejscach. W wyniku zabiegów konserwatorskich obraz podklejono na nowe płótno za pomocą masy woskowej, usunięto werniks i przemaalowania, uzupełniono ubytki zaprawy i farb. Konserwację przeprowadziła art. kons. Z. Rudniewska w 1968 r.

Żagań. Obraz *Pokłon Trzech Króli* (predella ołtarza bocznego) z kościoła parafialnego NPMarii. Malowany w technice olejnej na płótnie, barokowy, datowany na 1692 r. Stan obrazu był bardzo zły, płótno znacznie zbutwiałe, na obrzeżach przetarte, warstwa malarska uszkodzona w ok. 10%, lokalnie spęcherzona. W czasie konserwacji obraz zdublowano na nowe płótno, zespalać je ze starym masą woskowo-żywiczną, uzupełniono ubytki podkładu i farby. Prace konserwatorskie wykonała w 1971 r. Pracownia Malarstwa PKZ w Poznaniu.

Stanisław Kowalski

INFORMACJE UNESCO

Międzynarodowe kampanie ratowania zabytków

Kierowana przez UNESCO międzynarodowa kampania ratowania zabytków Nubii, zagrożonych zalaniem w wyniku powstania Tamy Asuańskiej, weszła w swoją ostatnią fazę; przeniesienia świątyń z wyspy File, zwanej perłą Egiptu, na sąsiednią wyspę. W tym celu trzeba było wznieść wokół File szczelną zapórę, pozwalającą zabezpieczyć budowle na czas ich demontażu. Koszt całego przedsięwzięcia obliczono na 13 500 000 dolarów, z czego trzecią część pokrywa Zjednoczona Republika Arabska. UNESCO, w wyniku apelu do państw członkowskich, zdołała zgromadzić sześć milionów dolarów. Na ten cel płyną też dochody z eksponowanej w wielu krajach wystawy skarbów Tutenchamona. (623, 659).

Innego rodzaju niebezpieczeństwo, związane z szybko postępującą urbanizacją okolic Tunisu, zagraża terenom, na których niegdyś wznosiła się Kartagina. Zadanie zabezpieczenia tego zespołu podjął rząd tunezyjski i UNESCO. Z ramienia UNESCO ekipa polskich geofizyków i archeologów prowadzi systematyczne pomiary topograficzne terenu w celu sporządzenia planu miasta punickiego i rzymskiego przed rozpoczęciem wykopalisk. Dzięki zastosowaniu nowoczesnych technik sondażu (metoda elektrooporowa, elektromagnetyczna i grawimetrii) można było w ciągu trzech miesięcy zbadać 256 000 m² terenu i dokładnie określić zachowane w nim obiekty, co metodą tradycyjną trwałoby musiało 6 lat. Wykopaliska prowadzone będą przez misje archeologiczne różnych krajów. Prace ujęte są w ramy projektu zagospodarowania przestrzennego Wielkiego Tunisu, podjętego w 1970 r. przy pomocy technicznej UNESCO i finansowej Programu Postępu Narodów Zjednoczonych. Łącząc wymogi urbanizacji, gospodarki i kultury, plan ten zapewnia zachowanie dziedzictwa przeszłości przez nadanie funkcji gospodarczych i wykorzystanie dla rozwoju turystyki kulturalnej. (622, 624, 638, 647).

W podobny sposób w wielu krajach Ameryki Łacińskiej, Afryki i Azji podejmowane są — w ramach planów postępu i rozwoju, dotowanych przez ONZ — wielkie akcje ratowania zabytków najwyższej klasy. Stanowią one ważny czynnik w rozwoju światowej turystyki kulturalnej.

W Peru jest to np. rejon jeziora Titicaca, kolebka cesarstwa Inków, w Chile Wyspa Wielkanocna na Pacyfiku, w Etiopii „droga historyczna” łącząca Addis-Abebę z Ak-